

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Dita Rusová

**Papežství v době pontifikátu Inocence III.: boj proti herezi a
nástup mendikantských řádů**

**The papacy during the Pontificate of Innocent III: The fight
against Heresy and the Coming of the Mendicant Orders**

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Obsah

1. Úvod

2. Poměry v církvi během druhé poloviny 12. století

2.1. Vztah církve a světské moci

2.2. Opatření kurie ve vztahu k herezi

2.2.1. Třetí lateránský koncil

2.2.2. Bula *Ad abolendam*

2.3. Nejvýznamnější hereze druhé poloviny 12. století

2.3.1. Valdenští a humiliáti

2.3.2. Kataři

3. Inocenc III.

3.1. Mládí, rodinné zázemí a studia

3.2. Volba papežem a upevnění moci

3.2.1. Stabilizace postavení v Římě

3.2.2. Inocenc a evropští panovníci

3.2.3. Čtvrtá křížová výprava

4. Inocenc III. a boj proti herezi

4.1. Křížová výprava proti albigenským

4.2. Sv. Dominik a Řád bratří kazatelů

4.3. Sv. František z Assisi a minorité

4.4. Čtvrtý lateránský koncil

5. Závěr

6. Přílohy

6.1. Obrazová příloha

6.2. Textová příloha

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce, PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th.D., za cenné rady a trpělivost v průběhu psaní mé bakalářské práce, zejména pak za pomoc s výběrem literatury a se sehnáním hůře dostupných titulů.

Zároveň bych chtěla poděkovat mé rodině za trpělivost a pomoc během mého studia.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Abstrakt

Tato bakalářská práce přibližuje období pontifikátu jednoho z nejvýznamnějších středověkých papežů, Inocence III. Práce zejména analyzuje význam období pontifikátu Inocence III. pro určení pravidel ve vztahu k herezím a význam Čtvrtého lateránského koncilu. Nejdříve je zachyceno období předcházející pontifikátu Inocence III., jsou zmapována nejdůležitější opatření přijatá proti herezi a představena hlavní heretická hnutí té doby. Poté chronologicky následují vybrané nejdůležitější etapy života a kariéry Inocence III. Práce se podrobně zabývá bojem proti herezi během pontifikátu tohoto papeže a zaměřuje se na ozbrojený boj proti kacířům ve válce proti albigenským. Zmíněna jsou i preventivní opatření kurie v boji proti kacířství a zdůrazňuje se zásluha Inocence III. na ustanovení dvou nových mendikantských řádů, františkánů a dominikánů. Větší prostor je rovněž věnován oběma zakladatelům, sv. Františkovi z Assisi a sv. Dominikovi. Nakonec jsou představeny závěry Čtvrtého lateránského koncilu, zejména kánony proti herezi. V závěru je shrnut přínos a význam Inocence III. a jsou prezentovány názory některých historiků na tuto osobnost.

Klíčová slova

Inocenc III., Papežství, Čtvrtý lateránský koncil, Křížová výprava, Žebravé řády, Hereze, Kataři, Valdenští, Humiliáti, Katoličtí chudí, Inkvizice

Abstract

This bachelor thesis chronologically summarizes the period of the pontificate of one of the most important medieval popes, Innocent III. The thesis particularly analyzes the importance of the period of Innocent III's pontificate for determination of the rules in relation to heresy and the regulations of the Fourth Lateran Council. At the earliest the period preceding the pontificate of Innocent III is recorded. The most important arrangements against heresy are charted and the dominant heresy movements are introduced. After that the most important stages of the life and the career of Innocent III. chronologically follow. The thesis elaborately deal with the fight against the heresy during the pontificate of this pope and focus on the albigensian crusade against cathars. The thesis mentions the preventive measures in fight against heretics and it points out Innocent III's support for the establishing of the two new Mendicant Orders, Franciscans and Dominicans. More space is also dedicated to the both founders, st. Francis and st. Dominic. Finally it presents the regulations of the fourth lateran council, especially the conciliar canons against heretics. In conclusion it summarises merit and value of Innocent III. and the opinions of some historians to this personality.

Keywords

Innocent III, Papacy, The Fourth Lateran Council, Crusade, Mendicant Orders, Heresy, Cathars, Waldensians, Humiliati, "Poor Catholic", Inquisition

1. Úvod

Cílem této bakalářské práce je představit osobnost jednoho z nejvýznamnějších středověkých papežů, Inocence III., který proslul jako hybatel evropské politiky počátku 13. století. V literatuře je často zdůrazňována jeho role v pozadí boje o říšský trůn a v českém prostředí je znám především jako papež, který v roce 1204 uznal dědičný královský titul Přemysla Otakara I. a také komplikoval jeho rozvod. Méně je akcentován jeho podíl na systematickém řešení problému hereze a zásluha na institucionalizaci mendikantských řádů, ačkoliv se jedná o klíčové záležitosti Inocencova pontifikátu. Tato práce se proto věnuje právě těmto okruhům. Analyzuje význam osobnosti Inocence III. při integraci hnutí lidové zbožnosti do ortodoxního církevního společenství a zásadní roli, kterou hrál při založení dominikánů a minoritů. Zabývá se i kroky, které podnikl v boji proti herezi jak na poli vojenském, tak legislativním, s nutným časovým přesahem reflektujícím význam jeho činnosti pro budoucí vývoj. Při omezeném rozsahu a tématickém vymezení práce nebylo samozřejmě možné zachytit celý na sled událostí bohatý pontifikát tohoto mimořádně čínorodého muže, proto se ostatnímu věnuje pozornost pouze v okrajové míře pro nutné chronologické rozvrstvení a v souvislosti s vymezenou problematikou.

První tři oddíly následující po úvodu tvoří rámec celé práce a slouží jako uvedení do problematiky, hlavní pracovní metodou této části je kompilace. V kapitolách druhého oddílu jsou shrnuty změny ve společnosti a vývoj v církvi těsně předcházející pontifikátu Inocence III. V komparaci jsou přiblížena nejdůležitější heretická hnutí, vyskytující se v této době, z nichž nejvýznamnější byli valdenští a kataři. Největší pozornost je věnována katarům; tato kapitola se zabývá teologickou podstatou jejich učení v zasazení do historického rámce. Oddíl tři chronologicky mapuje vybrané nejdůležitější etapy života a kariéry Inocence III.; zabývá se rodinnými a myšlenkovými vlivy, upevnění Inocencovy moci jako pontifika a vztahům s nejvýznamnějšími evropskými vládci. Rovněž přibližuje události Čtvrté křížové výpravy. Další oddíl je již věnován přímo boji proti herezi v průběhu Inocencova pontifikátu a tvoří jádro celé práce. V této části se ve výrazně vyšší míře pracuje přímo s prameny. První kapitola zachycuje střet katarů s katolickou církví, který vygradoval ve vojenský konflikt, známý jako válka proti albigenským. V následujících kapitolách jsou představeny a mezi sebou porovnány dva nové žebravé řády, dominikáni a minorité, při zdůraznění role papeže v počátcích jejich formování. V poslední kapitole práce analyzuje reformní význam Čtvrtého

lateránského koncilu hlavně v souvislosti s novými systémovými opatřeními týkající se hereze, které do budoucna položily základy papežské inkvizice.

V závěru je vyhodnocen význam Inocencovy osobnosti a rovněž jsou uvedeny názory některých významných historiků, kteří se tímto tématem badatelsky zabývali. V příloze jsou připojeny obrázky týkající se tématu práce. Na freskách a mozaikách máme zachycenu podobu Inocence i sv. Františka a z Giottova cyklu je vybrána freska zachycující slavný Inocencův sen. Sv. Dominik je zde zobrazen na fresce zachycující disputaci s heretiky. Také je vytištěna mapka katarských hradů a obrázky některých z nich. V textech je pro ilustraci uveden v originálním znění jeden z kánonů lateránského koncilu a je přetištěna proslulá Františkova Píseň bratra Slunce na originálních listinách i v českém překladu. Obrázky jsou většinou převzaty z výpravné publikace 2000 let křesťanství nebo z elektronických zdrojů.

Co se týče pramenné základny přímo k Inocencovu životu, existuje unikátní životopis *Gesta Inocentii*; nic srovnatelného u žádného jiného středověkého papeže nemáme. Autora neznáme, ale je to jeho současník, který měl k papeži evidentně velmi blízko, pohyboval se přímo v prostředí kurie a měl možnost studovat papežskou korespondenci. Zachycuje bohužel jen období zhruba první poloviny Inocencova pontifikátu do roku 1208. Pro účel této práce se využívá anglický překlad *The deeds of Pope Innocent III*. V českém prostředí postrádáme původní biografii nebo překlad monografie týkající se přímo tohoto papeže. Lze čerpat z klasické práce A. Franzena *Malé církevní dějiny*, která obsahuje podkapitoly věnované jak Inocencovi, tak herezi, inkvizici i žebravým řádům. Částečně lze také použít knihy Josefa Gelmiho *Papežové* a Claudia Rendiny *Příběhy papežů*, kde jsou obsaženy medailonky jednotlivých papežů. Pro podrobnější studium však bylo nutno vycházet z anglicky psaných monografií. *Innocent III Leader of Europe, 1198–1216* od Jane Sayersové a *Pope Innocent III: to Root up and to Plant* od Johna C. Moora jsou v anglickém prostředí nejčastěji citovanými biografiemi týkající se této osobnosti.

Ohledně problematiky hereze je situace lepší zejména díky dostupnému překladu kvalitní přehledové práce Malcolma Lamberta *Středověká hereze*. Katarství včetně války proti albigenským je zmapováno do češtiny přeloženou knihou Anne Brenonové *Kataři*; k dispozici je i původní česká práce Davida Zbírala *Největší hereze*, která se věnuje především teologickým aspektům katarské víry. Klasickou prací českého autora jsou *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru* od Amadea Molnára, pojednávající o vzniku a vývoji

valdenského hnutí. Dvě rozsáhlé kapitoly věnuje herezi a boji proti ní John H. Mundy ve své syntéze *Evropa vrcholného středověku 1150-1300*. Jednou z nejnovějších prací vydaných v češtině je *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu* od Jamese B. Givena. Pro srovnání a jako ukázkou, na co lze v literatuře také narazit, je použita práce I. R. Griguleviče *Dějiny inkvizice*, která nezapře poplatnost době nedávno minulé a je výrazně zaměřená proti katolické církvi. Obsahuje sice velké množství citací přímo z pramenů, ale ty jsou interpretovány zaujatě a účelově.

Nejdůležitějším pramenem pro počáteční fázi války s albigenskými je unikátní kronika *Historia albigensis* cisterciáckého mnicha Petra z Vaux-de-Cernay, kterou věnoval přímo papeži Inocenci III. Autor sám se osobně znal nejen s Šimonem z Montfortu, ale i s mnoha legáty a sv. Dominikem; již Petrův strýc Guy, taktéž cisterciácký mnich, doprovázel Šimona na 4. křížové výpravě. Petr byl očitým svědkem řady zaznamenaných událostí a měl přístup k důležitým papežským dokumentům, jejichž znění vložil přímo do textu svého díla. Kronika mapuje léta 1203 až 1218 a zachycuje misi papežských legátů proti heretikům včetně účasti sv. Dominika a počáteční fázi války proti albigenským. Vzhledem k osobnosti autora se však tento mimořádný pramen vyznačuje zřetelnou tendenčností ve prospěch katolické strany. Pro účel této práce se využívá anglický překlad kroniky *The History of The Albigensian Crusade* s rozsáhlým poznámkovým aparátem, který tyto nedostatky z velké části eliminuje. V poznámkách jsou také zmíněny některé události, které sama kronika nezaznamenává a v dodatcích kniha navíc obsahuje i některé další prameny týkající se tématu. Jedná se především o korespondenci Inocence III. se svými legáty, králem Petrem Aragonským a Šimonem z Montfortu a ustanovení Čtvrtého lateránského koncilu. Ze sekundární literatury je nejnověji válka proti albigenským obsažena v jedné z kapitol rozsáhlé přehledové práce *Svaté války: dějiny křížových výprav* od Ch. Tyermana, která také zpracovává Čtvrtou křížovou výpravu. Konflikt s katary také zachycuje sice starší, ale velmi čtivá monografie od J. Cartiera *Válka proti albigenským*. Bitva u Muretu je podrobně popsána v práci českého autora J. Kovaříka *Rytířská krev: rytířské bitvy a osudy II*.

Působení sv. Dominika v Languedoku zmiňuje rovněž kronika *Historia Albigensis* a prameny ze života sv. Dominika a prvních bratrů obsahuje dílo dominikána G. Fracheta *Životy bratrů* ze 13. století. Další prameny týkající se raných dominikánů jsou zpřístupněny v edici S. Tugwella *Early Dominicans Selected Writings* a tentýž autor napsal do češtiny přeloženou

biografii *Svatý Dominik*. Stejný název má i práce německého autora M. Lohruma. Prameny k minoritům a sv. Františkovi jsou v češtině uspořádány ve *Františkánských pramenech I., II. a III.* Tato práce odkazuje na díly I. a II., kde jsou uvedeny Františkovy řehole a *Píseň bratra slunce*. Ze sekundární literatury jsou k dispozici překlady kvalitních monografií; především výtečného F. Cardiniho a jeho *Františka z Assisi* a od Le Goffa *Sv. Františka z Assisi*. Žebravým řádům se obsáhle věnuje i H. Lawrence v kvalitní přehledové práci *Dějiny středověkého mnišství*.

Jako pramene ke Čtvrtému lateránskému koncilu se zde využívá německého a latinského zrcadlového vydání dekretů koncilu *Dekrete der ökumenischen Konzilien: konzilien des Mittelalters: vom ersten Laterankonzil (1123) bis zum fünften Laterankonzil (1512-1517)* od Josefa Wohlmutha. Co se týče sekundární literatury, v češtině nemáme podrobnou práci týkající se tohoto koncilu. Lze částečně čerpat z přehledové práce H. Jedina *Malé dějiny koncilů*, stručně o tomto tématu pojednávají výše zmíněné práce obsahující medailonky papežů. V angličtině jsou jednání Čtvrtého lateránského koncilu více zachycena v biografiích o Inocenci III. Tomuto tématu se věnuje americká badatelka L. R. Beckum, která podrobně popisuje průběh jednání koncilu a jeho kánony ve své disertační práci *The Fourth Lateran Council of 1215*.

Pro rozvinutí jednotlivých témat nebo pro odkazy na jednotlivé historické události netýkající se přímo hlavního tématu je využívána celá řada dalších přehledových prací, monografií i syntéz. Například vývoj středověké společnosti zachycuje Ferdinand Seibt ve své klasické práci *Lesk a bída středověku*, mohutnou syntézu duchovních dějin nabízí Friedrich Heer ve svém monumentálním díle *Evropské duchovní dějiny*. Politické dějiny říše mapuje *Svatá říše římská národa německého* od F. Rappa, J. Le Goff ve své práci *Intelektuálové ve středověku* pojednává o nejvýznamnějších osobnostech středověkého myšlení aj. Ještě je nutno poznamenat, že většina výše zmiňovaných pramenů je v originálním znění v latině přístupná v edici *Patrologia latina* (PL) od Jacquese Paula Migneho, která obsahuje prameny do roku 1216, tj. do konce pontifikátu Inocence III. *Historia Albigensis* je v originálním latinském znění uspořádána v edici, kterou připravili Pascal Guébin a Ernest Lyon. Tato práce používá překlady pramenů jednak kvůli lepší dostupnosti, ale i s ohledem na rozsáhlý poznámkový aparát a dodatky umožňující lepší využití pramene. Anglické texty jsem přeložila sama, latinské překlady jsou převzaté z citovaných knih. Celkově lze konstatovat, že pramenná

základna i sekundární literatura pro zvolené téma je více než dostatečná.

2. Poměry v církvi během druhé poloviny 12. století

V průběhu 12. století došlo v nejrozvinutějších částech evropského kontinentu k významnému kvalitativnímu rozvoji tehdejší společnosti. Objevila se nová společenská vrstva, obyvatelé prudce se rozvíjejících měst, bohatnoucích z obchodu. Postupně se měnily formy společenského uspořádání, protože tradiční dělení na tři stavy přestalo v městském prostředí vyhovovat. Zvýšená společenská mobilita spjatá s městy a univerzitami umožňovala šířit nové myšlenky, které byly přístupné většímu množství lidí.¹

První univerzity v Evropě vznikly kolem poloviny 12. století v Itálii, Francii, Anglii a Španělsku. Na akademické půdě se rozvíjela scholastická filozofie, která umožňovala efektivnější způsob výuky. Pierre Ábelard se svou dialekticko-kritickou učební metodou *sic et non* učil své žáky formou disputace vyvozovat řešení ze vzájemných protikladů, obratně diskutovat a obhajovat své názory. Arabsko-židovským prostřednictvím byla postupně znovuobjevena díla významných antických učenců, což významně rozšířilo spektrum dostupných znalostí. Myšlenkový kvas nové doby se rozšířil do širokých vrstev společnosti a v městském prostředí se výrazně zvýšila gramotnost obyvatelstva.²

Výklad písma svatého, donedávna přísně střežený církevní monopol, si nyní osobovali vykládat i obyčejní lidé. Církev tomu sama pootevřela dveře, když v rámci své vnitřní obrody během gregoriánské reformy vyzývala k větší angažovanosti laiků,³ nicméně až do 12. století se dařilo držet obrodný proces víceméně v mezích ortodoxie. Dvěma nejvýznamnějšími řády, kterým se na počátku 12. století podařilo církevnímu společenství dodat novou energii, byli premonstráti a cisterciáci.⁴ Tyto řády však působily především ve venkovských oblastech, pevně vázány ke svému klášteru a půdě. Do městského prostředí se nehodily a navíc časem ani ony nebyly imunní vůči obvyklým nešvarům sužujícím institucionální církev, hromadění majetku a moci.

¹ K rozvoji měst např. srov. MUNDY J. H., *Evropa vrcholného středověku 1150–1300*, Praha 2008, s. 166–173 a 261–265 a SEIBT, F., *Lesk a bída středověku*, Praha 2000, s. 138–147.

² Ke vzniku a rozvoji univerzitního školství srov. např. LE GOFF, J., *Intelektuálové ve středověku*, Praha 1999, s. 67–103 a MUNDY, J. H., c. d., s. 301–312.

³ Řehoř VII. např. neváhal využít v podpoře gregoriánské reformy milánské laické hnutí Pataria, které bojkotovalo nemravně žijící duchovní a pohybovalo se na hranici donatismu, srov. LAMBERT, M., *Středověká hereze*, Praha 2000, s. 64–65 a HEER, F., *Evropské duchovní dějiny*, Praha 2000, s. 135.

⁴ Srov. LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001, s. 166–180.

K velkému rozvoji křesťanského života došlo také v laické společnosti, náboženské nadšení se inspirovalo křesťanskými počátky. Ideálem pro mnohé napříč společenskými vrstvami se stalo hnutí chudoby. Poučení laici si žádali obrodu církve vycházející z Nového zákona, který byl překládán do místních jazyků a nezprostředkovaně interpretován. Rozpor mezi reálným stavem církve a apoštolským ideálem chudoby a zbožnosti byl jasně viditelný a kriticky hodnocený soudobou veřejností. Nepružný církevní aparát a staré mnišské řády však nedokázaly účinně uspokojit společenskou poptávku po niterné křesťanské zbožnosti, na rozdíl od některých příslušníků skupin považovaných za heretiky, kteří žili příkladně ctnostným životem. Krajinou putovali potulní nezávislí kazatelé, hlásající Evangelium, a lidé jim nadšeně naslouchali. Celý proces se začal vymykat kontrole oficiálních církevních autorit a některé formy laické horlivé zbožnosti hrozily sklouznout k herezi. Katolická církev na ně nedokázala adekvátně reagovat; prozatím chyběla legislativa, dostatek schopných kleriků i osvěcená osoba v čele hierarchie.⁵

Polovina 12. století je proto dobou znovuobjevení a masivního porozšíření heretických hnutí. V 11. a na počátku 12. století byly případy hereze ojedinělé a jednalo se o záležitosti menších skupin. Mezi nejznámější případy patří orleánská hereze z roku 1022, kde v čele asi dvacetičlenné skupinky složené z převážně z kleriků, jeptišek a příslušníků nobility stál Štěpán, bývalý zpovědník královny Konstancie, manželky francouzského krále Roberta Zbožného. V té době neexistoval precedens, jak potrestat usvědčenou herezi.⁶ Král nechal kacíře nekompromisně upálit, aby demonstroval své postavení nezpochybnitelného vládce a ochránce církve. Zhruba ve stejnou dobu se objevily jiné podezřelé skupiny v italském Monteforte a v Arrasu. Ti z nich, kteří se podrobili a odvolali, vyvázli bez trestu, zatímco zatvrzelí byli upáleni.⁷ Obecně byli heretici potlačováni příslušnou místní církevní autoritou ve spolupráci se světskou mocí případ od případu, protože církev v té době ještě neměla ucelenou metodiku, jak se s kacířstvím vypořádat. Po masivním rozšíření hereze v druhé polovině 12. století takový postup přestal vyhovovat a bylo naléhavým úkolem především papeže celou situaci, která hrozila rozkladem církevního společenství, systematicky řešit. Byl to nesnadný úkol pro nového pontifika, kterým se v předvečer 13. století stal Lothar di Segni pod jménem Inocenc III.

⁵ Srov. SEIBT, F., c. d., s. 163–167; FRANZEN, A., *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 148 a HEER, F., c. d., s. 134–135.

⁶ Od roku 383, kdy byl upálen Priscillián z Avily, nedošlo na Západě k exekuci kvůli herezi, viz LAMBERT, M., c. d., s. 31.

⁷ Tamtéž s. 36–45.

2.1. Vztah církve a světské moci

Obecně lze říci, že kurie v druhé polovině 12. století trpěla neuspořádanými poměry a rovnováha sil mezi papežem a císařem se vychýlila ve prospěch císařství. Nejenže papežství pocíťovalo neustálý tlak ze strany říše, ale nepodařilo se mu jako instituci pevně uchytit svou moc v Římě, který byl ovládaný senátem a mocnými šlechtickými rody. Někteří z papežů byli dokonce nuceni trávit svůj pontifikát ve vyhnanství mimo nebezpečnou metropoli, kde se dostávali do izolace.⁸ Za těchto podmínek bylo obtížné dělat úspěšnou kuriální politiku a pružně reagovat na aktuální problémy.

Dění v Evropě v druhé polovině 12. století je charakterizováno především vládou císaře Fridricha Barbarossy, který panoval dlouhé období od roku 1152 až do roku 1190. Schopný císař se rozhodně nehodlal přizpůsobovat požadavkům kurie a pokusil se vydobýt pro říši ztracené pozice, o které přišla ofenzivním tažením papežství od dob Řehoře VII. s jeho slavným *Dictatus papae*⁹ v roce 1077 po obtížný polovičatý kompromis stvrzený Konkordátem wormským¹⁰ v roce 1122. Císař a papež spolu nyní opět soupeřili o vedoucí roli v rámci křesťanského světa a Fridrich si dělal i majetkové nároky na území papežského státu.

Císař považoval severní Itálii s bohatými městy za svou sféru zájmu a pravidelně na tomto území operoval se svým vojskem. Postupně se zmocnil velké části Lombardie včetně bohatého Milána a obnovil zde císařskou svrchovanost. Kamenem úrazu mezi papežstvím a císařstvím bylo Toskánsko, dědictví po hraběnce Matyldě z Canossy. To nejdříve Matylda v roce 1102 odkázala papeži, který jí je vzápětí udělil jako léno. O několik let později však stejné statky převedla na svého vzdáleného příbuzného císaře Jindřicha V. ze sálské dynastie. Boj o toto sporné území pak zaměstnával obě strany s přestávkami prakticky po celé dvanácté století.¹¹

⁸ Alexandr III. prožil ve vyhnanství poslední léta svého pontifikátu, Lucius III. pobýval v Římě pouze krátkou dobu a Urban III. nevykonával pontifikát v Římě vůbec, srov. RENDINA, C., *Příběhy papežů: dějiny a tajemství*, Praha 2005, s. 317–324 a GELMI, J., *Papežové: od svatého Petra po Jana Pavla II.*, Praha 1994, s. 112–115.

⁹ Podle *Dictatus papae* je papež na základě nejvyšší duchovní moci nadřazený císaři srov. FRANZEN, A., c. d., s. 134–135 a SCHATZ, K., *Dějiny papežského primátu*, Brno 2002, s. 91–94.

¹⁰ Byla stanovena svoji investitura, světská a duchovní srov. FRANZEN, A., c. d. 136–138 a RAPP, F., *Svatá říše římská národa německého: od Oty Velikého po Karla V.*, Praha 2007, s. 123–124.

¹¹ Problematika Matyldina dědictví viz OPPL, F., *Fridrich Barbarossa: císař a rytíř*, Praha 2001, s. 188–190.

Napětí mezi císařem a kurií vyvrcholilo po smrti papeže Hadriána IV. v roce 1159, kdy došlo ke schizmatu. Fridrich zasáhl přímo do volby papeže a proti řádně zvolenému Alexandru III. podpořil za pomoci části jemu nakloněné římské šlechty vzdoropapeže Viktora IV. Celkem se vystřídali tři vzdoropapeži podporovaní císařem, než se schizma podařilo ukončit. Stalo se to až po vojenském debaklu Fridricha Barbarossy v bitvě u Legnana v roce 1176, kdy byl nucen benátským mírem o rok později konečně uznat Alexandrovu volbu a také mimo jiné souhlasil, že se zřekne nároků na území Patrimonia.¹²

V roce 1187 došlo ke katastrofální porážce křesťanstva v bitvě u Hattínu a pádu Jeruzalémského království.¹³ V reakci na tuto událost se stalo prvořadým úkolem papežství uspořádat novou křížovou výpravu a této výzvě zcela podřídilo svou politiku - bylo nutno dosáhnout dohody s Římem i císařem za každou cenu. Tohoto úkolu se ujal nový papež Klement III., který zahájil svůj čtyři roky trvající pontifikát ve stejném roce, kdy byli křesťané vyhnáni z Jeruzaléma. Za Klementova předchůdce Urbana III., který se do Říma ani nepodíval a strávil svůj pontifikát ve vyhnanství ve Veroně, došlo opětovnému vyhocení vztahů s Barbarossou. Klementova politika byla daleko úspěšnější, i když ho to stálo řadu ústupků. Sám rodilý Říman, rychle se s městem dohodl, rozdělil si vládu se senátem, a tím mu byl umožněn návrat do Věčného města. Aby si zavázal císaře a motivoval ho k účasti na křížové výpravě, slíbil mu korunovaci jeho syna Jindřicha spolu s rozsáhlými majetkovými ústupky. Toskánsko si papež nadále podrželo jako držbu, ale území zůstalo ve vlastnictví říše.¹⁴

V následujících letech došlo vlivem souběhu osudových událostí zásadního významu v evropské politice k postupnému přeskupení sil. V roce 1189 vymřela v Sicílii normanská dynastie a otevřela se otázka nástupnictví, na které se dělal nárok i Fridrichův syn Jindřich přes svou manželku Konstancii, tetu zesnulého vládce Viléma II. Po nešťastném utonutí svého otce Fridricha Barbarossy v průběhu křížové výpravy byl v roce 1191 Jindřich korunován císařem a papežství se ocitlo v akutním nebezpečí, že bude obklíčeno štaufskou mocí.

¹² V bitvě u Legnana proti císaři stanuly oddíly lombardských měst, které podporovaly papeže. Z jednání v Benátkách se vyloučila choullostivá otázka Matyldina dědictví, srov. DRŠKA, V.; PICKOVÁ, D., *Dějiny středověké Evropy*, Praha 2004, s. 183–184; RENDINA, C., c. d. 320 a GELMI, J., c. d., s. 112–114.

¹³ V bitvě u Hattínu porazil sultán Saladin vojska jeruzalémského krále Guye de Lusignana; křesťané si udrželi část pobřeží, především město Tyros. Tato událost vyvolala třetí křížovou výpravu, srov. BRIDGE, A., *Křížové výpravy*, Praha 1995, s. 146–9 a TYERMAN, CH., *Svaté války: dějiny křížových výprav*, Praha 2012, s. 364–373.

¹⁴ Viz DRŠKA, V.; PICKOVÁ, D., c. d. 187.

Nový papež Celestin III., Inocencův předchůdce, proto podpořil proticísařskou opozici na Sicílii a komplikoval tak Jindřichovo úsilí v úplném ovládnutí sicilského království. Přesto se stařík papež neodvážil jít do otevřeného konfliktu s císařem vzhledem k nutnosti připravit další křížovou výpravu. Celestin umírá v roce 1198, ale předtím opět zasáhl osud. V roce 1197 nečekaně zemřel Jindřich VI. a zanechal po sobě teprve dvouletého syna Fridricha, kterého však ještě stihl nechat korunovat římským králem.

2. 2. Opatření kurie ve vztahu k herezi

Přes všechny obtíže, se kterými se kurie v druhé polovině 12. století potýkala, přece jen uskutečnila některé kroky v boji proti kacířům. Navzdory třecím plochám, které existovaly mezi papežstvím a císařstvím, co se týče heretiků, docházely většinou obě strany ke shodě. Kacířství se považovalo nejen za blud ve víře, ale i za zločin proti společnosti. Proto zasahovala světská moc a spolu se závadnou naukou hubila i její původce.¹⁵ Účinnost opatření proti kacířům byla však sporná. Kurii se v té době ještě nepodařilo rozpoznat potenciál, který v sobě neslo hnutí chudých a necitlivým přístupem zatlačila do hereze i ty, které bylo možno přivést zpátky do lůna církve; jednalo se především o valdenské a humiliáty.¹⁶

2.2.1. Třetí lateránský koncil

Jednání třetího lateránského koncilu v roce 1179 se zúčastnila i skupina valdenských, přívrženců bývalého kupce Petra Valdese z Lyonu, kteří žádali o povolení kázat. Koncil pod předsednictvím papeže Alexandra III. se v první řadě se usnesl na dvoutřetinové většině hlasů při papežské volbě, aby už nedošlo k podobně politováníhodné situaci jako při Alexandrově volbě. Koncil se vyjádřil i k problému hereze. V kánonu 27 kacíře poprvé jmenovitě identifikuje jako [...] „*katary, patarény a publikány*“ [...]. Heretiky i jejich ochránce dal do klatby a osobám, které by na radu biskupa vedly ozbrojený boj proti kacířům, zaručila církev svou ochranu.¹⁷ Co se týče valdenských a jejich žádosti, papež rozhodl šalamounsky; potvrdil sice jejich slib dobrovolné chudoby, ale kázat jim dovolil pouze pokud získají souhlas místní církevní autority. To znamenalo de facto odmítnutí; bylo samozřejmě nereálné, že by nějaký

¹⁵ Viz JEDIN, H., *Malé dějiny koncilů*, Praha 1990, s. 36.

¹⁶ Srov. MOLNÁR, A., *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*, Praha 1991, s. 31–41 a LAMBERT, M., c. d., s. 101–109.

¹⁷ [...] quos alii Catharos, alii Patrinos, alii Publicanos [...] viz WOHLMUTH, J. (ed.), *Dekrete der ökumenischen Konzilien: konzilien des Mittelalters: vom ersten Laterankonzil (1123) bis zum fünften Laterankonzil (1512–1517)*, Paderborn 2000, s. 224. Srov. BECKUM, L. R., *The Four Lateran Council of 1215*, Lexington Kentucky, 2005, s. 121 a JEDIN, H., c. d., s. 35–36.

kněz povolil kázat laikům. Na koncilu byla také vřelá víra valdenských konfrontována s výsměchem scholasticky cvičených teologů, kteří je prý při zkoušce kazatelských schopností chytili do léčky týkající se víry ve svatou Trojici a Pannu Marii.¹⁸

2.2.2. Bula *Ad abolendam*

Roku 1184 jednali ve Veroně císař a Alexandrův nástupce Lucius III. Výsledkem byla mimo jiné i bula *Ad abolendam*, která představovala první pokus o nadnárodní řešení otázky hereze. Bula zmapovala kacířství v Itálii a odsoudila velký počet sekt. Odpovědní byli v případě zjištění hereze sídelní biskupové, proto se používá termín biskupská inkvizice. V případě hereze byly zrušeny všechny výjimky z biskupské jurisdikce a biskupům byly uloženy každoroční vizitace v oblastech, kde hrozil výskyt kacířů. Při pátrání měly s církví spolupracovat i místní úřady, ale tato opatření se mýjela účinkem v oblastech s větší tolerancí k herezi, jako byl Languedok a severní Itálie. Bohužel tato bula neřešila zásadní otázku, kterou bylo rozpoznání a klasifikace kacířství. Nebyl odhalen potenciál valdenských a humiliátů a jsou tak zahrnuti do stejné skupiny jako kataři, nesmiřitelná dualistická hereze. Tento postup je zahnal do opozice proti institucionální církvi.¹⁹

2.3. Nejvýznamnější hereze druhé poloviny 12. století

V druhé polovině 12. století se prudce zvýšil počet jedinců, kteří s důrazem požadovali reformu církevního života a v praktikování víry začali překračovat do té doby pevně vymezené hranice katolické ortodoxie. Okolo nich se začaly vytvářet skupiny stoupenců, které se v některých případech vyvinuly v rozsáhlá hnutí.²⁰ V hrubém rozlišení se dají se rozdělit na dvě základní skupiny; první káže pouze bez církevního oprávnění, druhá káže skutečné bludy odporující ortodoxii. Mezi nejvýznamnější hnutí z první skupiny patřili valdenští a humiliáti, kteří toužili kázat a žít apoštolský život podle evangelia. Do druhé skupiny můžeme počítat katary, kteří vycházeli ze striktního dualismu, a od počátku tvořili vlastní alternativní církevní hierarchii.

¹⁸ Toto svědectví pochází z pera Waltera Mapa, duchovního a kronikáře Jindřicha II. srov. MOLNÁR, A., c. d., s. 22–24 a LAMBERT, M., c. d., s. 102–103.

¹⁹ Srov. LAMBERT, M., c. d., s. 105–108 a MOLNÁR, A., c. d., s. 38–41.

²⁰ Zejména v severní Itálii působilo velké množství skupin považovaných za heretické – např. arnoldisté, speronisté aj. viz LAMBERT, M., c. d., s. 83–88 a 117–119.

2.3.1. Valdenští a humiliáti

Bohatý lyonský kupec Petr Valdes se v sedmdesátých letech 12. století rozhodl následovat ideál chudoby, ke kterému ho inspirovala četba evangelia svatého Matouše. Rozdal majetek, vydal se na dráhu potulného kazatele a kolem sebe soustředil skupinu příznivců. Putovali ve dvojicích jako potulní kazatelé a vyznačovali se rozsáhlou znalostí biblických textů, které se učili nazpaměť z překladů Písma svatého. Díky morálnímu způsobu života, kritice církevních zlořádů i jednoduchému adresnému kázání v mateřském jazyce se jim brzy podařilo oslovit velké množství lidí všech vrstev a dokonce s nimi sympatizovali i někteří nižší klerici.²¹

„Lyonští chudí” neměli žádnou strukturovanou hierarchii a kazatel nebyl nadřazen laikovi. Těm, kdo chtěli kázat, však bylo zapovězeno manželství i vlastnictví majetku. Laici žili běžným světským životem, podporovali kazatele almužnami a většinou byli rovněž vzděláni v Písmu. Valdenští provozovali vlastní síť škol v soukromých domech, kde se učili memorovat dlouhé pasáže z bible. Na středověké poměry zastávali neobyčejně pokrokový postoj k ženám, které měly právo kázat za stejných podmínek jako muži.²²

Humiliáti se objevili prakticky ve stejnou dobu jako valdenští a rozšířili se na území severní Itálie. Obě hnutí se ve výchozím postoji od sebe výrazně nelišila a sledovala stejné cíle; následovat ideál chudoby a působit a kázat v rámci evangelijní tradice. Humiliáti se odlišovali od valdenských zejména klidným usedlým způsobem života. Typický člen hnutí žil ve městě nebo bezprostředním okolí, pocházel z nižších vrstev a zabýval se manuální prací, například vlnářstvím. Obchod jim byl zapovězen, protože měli zakázanou lichvu, odmítali také prolévání krve a přísahy. Na rozdíl od valdenských nebyli tolik zaměřeni na přímé studium bible a kazatelé mohli vstupovat do manželství.²³

Valdenští narazili se svou neúnavnou touhou pečovat o duše věřících na odpor církevní autority. Lyonský biskup jim kázání zakázal, a proto se během třetího lateránského koncilu obrátili na Alexandra III. Pro papeže nebyl problém posvětit život podle ideálu chudoby a valdenské za jejich příkladně morální chování chválil. Jiné to bylo s věroučným kázáním, které si církev žárlivě střežila. Primárně si kněží samozřejmě nárokovali svůj monopol, ale také panovaly obavy z pokřivené interpretace Písma nedostatečně vzdělanými jedinci. Pouze

²¹ Okolnosti povolání Petra Valdese srov. MOLNÁR, A., c. d. s. 9–16 a LAMBERT, M., c. d., s. 101–102.

²² Srov. MOLNÁR A., c. d. s. 33 a 44; HEER, F., c. d., s. 136 a LAMBERT, M., c. d., s. 102–105 a 108 a 112.

²³ Srov. LAMBERT, M., c. d., s. 109–112 a SAYERS, J., *Innocent III Leader of Europe 1198–1216*, London 1994, s. 144–145.

náročná mnoho let trvající výuka pod dohledem církevní autority zaručovala kompetentní výklad v mezích ortodoxie. Proto se církev tak urputně bránila překladům Písma do mateřských jazyků, což podle ní vedlo k šíření bludů a ohrožovalo stabilitu celé křesťanské společnosti. Valdenští odešli z Říma pouze se schválením kázat pokání, podle lyonského biskupa však i tuto pravomoc překročili. Když se opět pokusili požádat o pomoc nového papeže v roce 1184 ve Veroně, tentokrát nepochodili; naopak si vysloužili zákaz jakékoliv kazatelské činnosti a odsouzení celého hnutí. Petr Valdes se vzepřel. Odvolával se na své vnitřní poslání od Krista a tvrdil, že věrnost Písmu mu přikazuje kázat. Za neposlušnost vůči autoritě církve si vysloužil exkomunikaci a hnutí se stáhlo do podzemí, kde se zradikalizovalo. Bulou *Ad abolendam* byli spolu s valdenskými odmítnuti ze stejných důvodů i humiliati.²⁴

Tato situace vedla k rozštěpení valdenského hnutí. Když byli vyhnáni z Lyonu, přesunula se část valdenských do severovýchodní Francie a do německy hovořících oblastí na obou stranách Rýna. Petr Valdes zastával umírněnější stanovisko a snažil se chovat tak, aby za sebou nespálil všechny mosty; na sklonku života pak skutečně dosáhl smíření s katolickou církví a souhlasu pro svůj způsob života. „Lombardští chudí” představovali radikálnější větev, která se odštěpila od umírněnějšího lyonského jádra, a usadili se v severní Itálii. Žili více z výsledků své manuální práce, než z almužen. Rigidně se drželi písma a postupně upadali do donatismu.²⁵

Valdenští se radikalizovali především v Languedoku, kde kázali proti katarům, proti kterým se snažili ostře vymezit. Byli nuceni s nimi bojovat s jejich vlastními zbraněmi a to vedlo k přehánění vlastních postojů; nemohli však si dovolit působit s menší důvěryhodností, než jejich asketičtí protivníci. Odmítali očištěc, přísahy a veškeré prolévání krve; někde dokonce začali tvořit vlastní hierarchii biskupů a jáhnů stejně jako kataři. To u nich v konečném výsledku vedlo z pouhého odepření poslušnosti církevní autoritě ke sklouznutí k herezi skutečné.²⁶

²⁴ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 143–144 a LAMBERT, M., c. d., s. 103–105.

²⁵ Srov. MOLNÁR, A., c. d., s. 63–85 a LAMBERT, M., c. d., s. 114–117.

²⁶ V některých oblastech Languedoku se postupem času obě skupiny sbližovaly a docházelo k jakémusi valdensko-katarskému synkretismu srov. LAMBERT, M., c. d., s. 115.

2.3.2. Kataři

Na rozdíl od hnutí valdenských a humiliátů, kteří se ve svých počátcích v zásadě neodchylovali od ortodoxního katolického učení, byli kataři ryzí herezí založenou na dualisticko-manichejském základě.²⁷ Dohoda s církví zde nebyla možná, protože katarské učení útočilo na samé základy katolické věrouky. V druhé polovině 12. století a počátkem 13. století představovali kataři nejnebezpečnější herezi, která byla rozhodně odsouzena již na třetím lateránském koncilu v roce 1179. Rozmach katarského hnutí mobilizoval kurii k nesmiřitelnému protitažení, které nakonec změnilo v konečném důsledku i samu katolickou církev.

Katarskou věrouku ovlivnily staré gnostické představy o duálním světě dobra a zla a jejich věčném boji. Viditelný hmotný svět včetně lidského těla byl zahrnut výhradně do sféry Satana, zatímco duše patřila dobrému Bohu. Neslučitelnost duše s tělem vedla k odmítání celého pozemského života jako hříšného a nutila adepty k přehnaně asketickému životu. Tyto myšlenky se dostaly z Byzance prostřednictvím paulikiánů; na Balkáně je pak zpracoval v ucelenou soustavu učení venkovský kněz Bogomil v první polovině 10. století. Do západní Evropy nauka pronikla v první polovině dvanáctého století, došlo k její syntéze s idejemi křesťanského obrodného hnutí a v krátkém čase k úspěšnému rozšíření.²⁸ Kataři ve své radikální poloze uznávali pouze autoritu Nového zákona, popírali lidskou podstatu Krista stejně jako monofyzité a neuznávali eucharistii.²⁹

Katarské hnutí si vydobylo nejpevnější pozice v jižní Francii v oblasti Languedoku,³⁰ kde mělo ideální podmínky pro rozšíření. Jednalo se o rozdrobenou oblast bez silné centrální vlády, kde kataři pronikli v první řadě mezi místní venkovskou šlechtu. Jejich kazatelům se rovněž podařilo zapůsobit na ženy, což se ukázalo jako rozhodující faktor pro úspěšné šíření a zakořenění nauky. Ženy měly totiž v Languedoku díky aplikaci římského práva o dědictví

²⁷ Názory jednotlivých badatelů na podstatu katarského učení se liší – např. zatímco Franzen pokládá hnutí za od základu nekřesťanské, viz FRANZEN, A., c. d. s. 150, Anne Brenonová soudí, že katarství bylo pouze odlišným komplexním křesťanským systémem, viz BRENONOVÁ, A., *Kataři: život a smrt jedné křesťanské církve*, Brno 1996, s. 11. F. Heer poukazuje na totožnost s kultem raného předkonstantinovského křesťanstva viz HEER, F., c. d., s. 140.

²⁸ Ohnisko hereze se nacházelo v kolínském arcibiskupství v třicátých a čtyřicátých letech 12. stol. v oblasti Porýní srov. BRENONOVÁ, A., c. d., s. 29 a HEER, F., c. d., s. 138–139.

²⁹ Netýkalo se to všech katarských skupin, ale postupně se pod vlivem pronásledování katarští věřící přikláněli k radikálnější poloze učení.

³⁰ Další významnou oblastí výskytu byla severní a střední Itálie srov. LAMBERT, M. c. d. s. 170–171 a HEER, F., c. d., s. 138–139.

lepší postavení než jinde v Evropě. Zajištěná dědička pak mohla věnovat svou energii misionářské práci a zřídit ve svém domě útočiště pro Dokonalé.³¹

Dokonalí, Dobří muži a ženy, kteří se věnovali neúnavné misijní práci, představovali elitu katarů. Bylo jich poměrně málo, ale jejich způsob života byl příkladem ostatním členům hnutí a inspiroval je k náboženskému úsilí. Stát se Dokonalým vyžadovalo tvrdou askezi, která šla skoro za hranici lidských možností; ani členové většiny katolických asketických řádů jim nemohli konkurovat v jejich odříkání. Samozřejmostí byly přísné posty, celoživotní celibát a pravidelné vyznání hříchů, přičemž drobný poklesek byl klasifikován stejně přísně jako závažné provinění typu vraždy. Za jakékoliv porušení kodexu hříchů mohl provinilec přijít o svůj status Dokonalého, který získal při ceremonii zvané *consolamentum*.³² V katarské teologii nebylo přípustné usmířit vinu zpovědí a lítostí, provinilý Dokonalý mohl být buď vyhnán, nebo opětovně usmířen až po těžkém pokání. Ztráta *consolamenta* jednoho jedince zasáhla i lidi v hierarchii pod ním, kterým on sám tento status udělil, a všichni o něj přišli. Nebylo divu, že dokonalí velmi přísně dbali na potlačení jakýchkoliv přirozených instinktů, aby své *consolamentum* nepřišli. Řešením pro obyčejné věřící, kteří nebyli schopni dostat tak přísným závazkům, bylo absolvování tohoto rituálu na smrtelné posteli.³³

Katarské hnutí dávalo velký prostor i ženám. Mohly za stejných podmínek jako muži dosáhnout statusu Dokonalého, nebylo jim však umožněno získat úřad biskupa nebo jáhna v katarské církevní hierarchii. Přesto však byla Dokonalá žena chována ve velké úctě a směla vést i modlitby. Pro některé ženy bylo však příliš těžké vyhovět přísné katarské nauce a potlačit city k rodině a dětem, proto převažovali mezi příznivci hnutí muži.³⁴ Zdá se, že pro část ženské populace, která sklouzla k herezi, přece jen představovali přijatelnější variantu valdenství, jejichž učení lépe vyhovovalo ženské přirozenosti.

Na rozdíl od valdenských žili kataři více z práce svých rukou než z almužen; zejména v Itálii nejvíce příslušníků hnutí tvořili řemeslníci a drobní obchodníci. Protože byli kataři ochotni akceptovat zisk plynoucí z obchodu a respektovat šlechtický stav, získali si řadu stoupenců z měšťanských vrstev a nižší i vyšší šlechty. Obchodníci v rámci svých cest

³¹ Srov. LAMBERT, M., c. d., s. 166–168 a BRENONOVÁ, A., c. d., s. 109–114.

³² *Consolamentum* bylo odvozeno z bogomilských rituálů a udílelo se pomocí vkládání rukou. Zbavovalo adepta hříchů a následků pádu andělů z nebe a uvěznění v tělech, do nichž je uvrhl Satan. Srov. LAMBERT, M., c. d. s. 160; BRENONOVÁ, A., c. d., s. 21 a HEER, F., c. d., s. 141.

³³ Katarské rituály srov. LAMBERT, M., c. d., s. 159–165 a BRENONOVÁ, A. c. d., s. 21–23.

³⁴ Podle pečlivé statistické analýzy inkvizičních údajů v Languedoku viz LAMBERT, M., c. d. s. 169. K postavení žen v katarské církvi rovněž BRENONOVÁ, A., c. d., s. 100–107.

pomáhali při šíření nauky a šlechta zase pro hnutí představovala cenné ochránce proti pronásledování ze strany katolické církve. Zejména v jižní Francii tak získalo katarství výrazně aristokratický charakter.³⁵

Zatímco na severu Francie byli kataři i valdenští pronásledováni, na jihu panovala vůči heretikům atmosféra tolerance. Bylo to způsobeno souběhem více faktorů, mezi které patřilo odlišné uspořádání feudálních vztahů, intelektuální a kulturní vyspělost okcitánské kultury a v neposlední řadě také nízká úroveň katolických duchovních v této oblasti. Ti nebyli schopni konkurovat přitažlivosti apoštolského života heretického duchovenstva. Některé oblasti byly dokonce kompletně obráceny ke katarství a katoličtí věřící se tam dali spočítat na prstech jedné ruky.³⁶ Tento jev byl výrazný hlavně v Languedoku, kde došlo k oboustranně výhodné symbióze mezi katary a antiklerikálně zaměřenými šlechtici; místo katolických duchovních pak zaujali Dokonalí.

Mezi šedesátými a osmdesátými lety dvanáctého století se stalo katarství na jihu Francie výrazným fenoménem. Radikalizoval se dualismus hnutí³⁷ a alternativní katarská církevní struktura nahradila na řadě míst katolický klér. Tento vývoj se pro kurii stal nepřijatelným a postupně směřoval k blízké konfrontaci.

³⁵ Srov. BRENONOVÁ, A., c. d., s. 109–114 a HEER, F., c. d., s. 142–143.

³⁶ Například farář z Cambiaku si stěžoval, že mimo čtyř lidí všichni jeho farníci jsou katarskými věřícími, viz LAMBERT, M., c. d., s. 168.

³⁷ Badatelé rozlišují umírněný dualismus, který byl charakteristický pro počáteční fázi hnutí a radikální dualismus, který se prosazuje od šedesátých let 12. století je spojován s působením Nikety z Konstantinopole, nejvlivnějšího středověkého dualistického misionáře srov. LAMBERT, M., c. d., s. 175–176 a ZBÍRAL, D., *Největší hereze*, Praha 2007, s. 51–56.

3. Inocenc III.

3.1. Mládí, rodinné zázemí a studia

Inocenc III. měl pro funkci papeže ty nejlepší předpoklady. Vyznačoval se brilantními rozumovými schopnostmi, neúnavnou pílí a v neposlední řadě i hlubokou zbožností. Pocházel z významného rodu; narodil se roku 1160 nebo 1161 jako Lothar Conti di Segni do rodiny malých pozemkových vlastníků z regionu Agnani. Daleko vlivnějším příbuzenstvem se však mohl pochlubit ze strany své matky, Claricie Scotti z význačného římského rodu. Po přeslici byl tak Lothar spřízněn s papežem Klementem III., který poskytl svému synovci důležitou podporu při počátku jeho kariéry.³⁸

Rodina poskytla budoucímu papeži výtečné vzdělání, které se stalo jednou z jeho hlavních deviz. V raném věku ho vyučoval Petr Ismael, opat římského benediktýnského kláštera.³⁹ Kolem roku 1180 byl mladý Lothar vyslán do Paříže, nejvýznamnějšího centra vzdělanosti druhé poloviny 12. století,⁴⁰ kde studoval u proslulého kanonisty Petra de Corbeil. Pravděpodobně po odjezdu z Francie roku 1187 završil svá školní léta studiem práv na univerzitě v Bologni u neméně známého Huguccia z Pisy⁴¹ a už roku 1190 byl jmenován kardinálem. Zejména pobyt v Paříži měl na jeho intelekt formativní vliv a i později na svá studia s vděčností vzpomínal. Jako papež dokázal Inocenc zásluhy svých oblíbených učitelů náležitě ocenit. Petr Ismael byl jmenován biskupem ze Sutri a Petr de Corbeil usedl na arcibiskupský stolec v Sens. Mezi jeho nejbližšími spolupracovníky v kurii bylo velké množství právníků a nezapomněl ani na některé své bývalé spolužáky z pařížských studií, kterým udělil kardinálský klobouk.⁴² Obsazením duchovně a intelektuálně spřízněných lidí do významných funkcí tak plánovitě posiloval svůj vliv a moc.

³⁸ Rodinné zázemí Inocence III. poukazuje na typickou úspěšnou římskou rodinu s rozvětvenými vazbami, srov. SAYERS, J., *Innocent III Leader of Europe 1198-1216*, London 1994, s. 16–17 a MOORE, J. C., *Pope Innocent III: to Root up and to Plant*, Leiden 2003 s. 2–3.

³⁹ Benediktýnské opatství St. Andrea al Celio viz SAYERS, J., c. d., s. 21–23.

⁴⁰ Inocenc byl prvním papežem, u kterého s určitostí víme, že studoval v Paříži, i když se uvažuje i o Celestinu III. kvůli jeho vztahu k Petru Ábelardovi viz SAYERS, J., c. d., s. 17.

⁴¹ Časové rozmezí Inocencova pobytu v Bologni přesně neznáme, podle časové rekonstrukce vycházejí léta 1187–1189, kdy byl jmenován kardinálem jáhnem viz SAYERS, J., c. d., s. 21–23.

⁴² Jednalo se o dva významné Angličany, Štěpána Langtona, který byl později jmenován arcibiskupem z Cantebury a stal se příčinou roztržky mezi kurií a králem Janem, a Roberta z Coursonu, jmenovaného později kardinálem a papežským legátem viz SAYERS, J., c. d., s. 18–19.

3.2. Volba papežem a upevnění moci v Římě

Po smrti Celestina III. byl ještě tentýž den 8. ledna 1198 v římském Septizoniu kardinál-jáhen Lothar Conti di Segni zvolen papežem v pouhých sedmatřiceti letech jako nejmladší z kardinálů. Při volbě byl uplatněn nový princip dvoutřetinové většiny a novinkou bylo rovněž oddělení volebního a liturgického momentu ve volbě papeže, kdy po politickém aktu volby následují později a na jiném místě posvátné obřady.⁴³

Papežskou volbou posílila svou moc v Římě rodina Conti na úkor svých rivalů rodu Orsini, k němuž náležel předchozí papež. Významné postavení v Římě měště zastával Inocencův bratr Richard a mocenský vliv rodiny se podařilo rozšířit i díky sňatku sestry neznámého jména s Petrem Annibaldim z dalšího vlivného římského rodu.⁴⁴ Díky těmto vazbám byl Inocenc už na počátku svého pontifikátu ve výhodném postavení a záleželo jen na jeho schopnostech, jak si povede jako papež. Ovládnutí Říma bylo pro postavení papeže klíčové. Inocenc si to dobře uvědomoval a ihned po svém zvolení se pustil energicky do práce.

Nejdříve potřeboval zpacifikovat městský senát. Na místa dosud volených soudců dosadil papežské úředníky, prefekta donutil ke složení lenní přísahy a ovládl civilní městskou správu.⁴⁵ Rovněž se zaměřil na neutěšený stav kurie, kterou nově zorganizoval a zbavil všech nepotřebných lidí. Současně hodlal posílit papežskou moc i mimo území města a obnovit integritu církevního státu. Inocencovi se podařilo pomocí tzv. rekuperací znovu připojit k církevnímu státu vévodství Spoleto a ankonskou marku. Nevyšel pokus o ovládnutí Romagne a rovněž se nepodařilo získat dědictví po Matyldě z Canossy. Území, které bylo připojeno k Patrimoniu, se však definitivně udrželo pod vlivem Svatého stolce mimo sféru říšské moci.⁴⁶ Inocenc je tak právem považován vedle Řehoře I. Velikého za druhého zakladatele církevního státu.⁴⁷

⁴³ Viz POWELL J., *The deeds of the pope Inocentii*, Washington 2004, s. 5–6, srov. SAYERS, J., c. d., s. 23–29 a MOORE, J. C., c. d., s. 25–30.

⁴⁴ SAYERS, J., c. d., s. 35.

⁴⁵ Jednal velice rychle, stihl to do svého vysvěcení 22. února 1198. Moc v Římě úspěšně kontroloval až do května 1203, kdy vypukly nečekané lidové bouře podnícené rodem Orsini a on musel uprchnout do Palestriny, ale o rok později se do Říma úspěšně vrátil. Srov. POWELL, J., c. d., s. 7–8 a RENDINA, C., c. d., s. 329–331.

⁴⁶ RENDINA, C., c. d., s. 329–331.

⁴⁷ GELMI, J., c. d., s. 117.

3.3. Inocenc a evropští panovníci

Je třeba zdůraznit, že výše uvedených územních zisků Inocenc dosáhl nejen svými schopnostmi, ale i díky měnícímu se rozložení sil na mezinárodní scéně. Roku 1197 náhle zemřel císař Jindřich VI. a císařská moc byla po mnoho let výrazně oslabena. To umožnilo papeži úspěšně zasahovat i do říšských záležitostí. Nejpalčivějším problémem byla volba nového panovníka.

O uvolněný trůn soupeřili dva kandidáti – Filip Švábský, mladší bratr zesnulého císaře, a Ota Brunšvický z rodu Welfů, po matce spřízněný s Plantagenety. Inocenc nejprve podpořil Otu Brunšvického. Vycházel přitom z předpokladu, že je méně nebezpečný pro papežský stát než jeho sok, u kterého se obával štaufské rozpínavosti. Rovněž dal jednoznačně najevo, že nástupnictví v říši si nelze nárokovat na základě dynastického principu, nýbrž se jedná o akt volby.⁴⁸ Později se však pragmaticky začal přiklánět k úspěšnějšímu Filipovi, kterému se podařilo získat většinovou podporu v říši. Filip Švábský byl ale roku 1208 zavražděn a po jeho náhlé smrti věnoval Inocenc svou přízeň opět Otovi, který se oženil s dcerou svého zesnulého soupeře. O rok později ho korunoval a nový císař slíbil mimo jiné respektovat integritu papežského státu a oddělení normanského království od říše.⁴⁹

Ota však papeže zradil; netrvalo dlouho a i on se odhodlal k štaufské výbojně politice. Vtrhl do jižní Itálie a vylodil se na Sicílii, navíc čerstvě připojená území papežského státu udělil v léno svým lidem. To si ovšem Inocenc nemohl nechat líbit a okamžitě Otu vyobcoval z církve. Jednal v zájmu oprávněného dědice sicilského království, protože měl v poručnictví syna zesnulého císaře Jindřicha VI. Fridricha.⁵⁰ Nabídl chlapce německým knížatům jako nového panovníka místo Oty. Fridrich II. byl korunován roku 1212, definitivně však bylo jeho postavení potvrzeno až v létě roku 1214 po bitvě u Bouvines. Francouzský král Filip II. August tam porazil koalici vojsk Oty Brunšvického, anglického krále Jana Bezzemka a Flander.⁵¹ Ota poté ztratil v říši podporu a stáhl se do ústraní. Prosazením Fridricha sice Inocenc aktuálně posílil svůj vliv v říši, do budoucna však nechal v osobě svého mladého chráněnce vyrůst nejsilnějšího protivníka, kterého měl Svatý stolec ve 13. století.

⁴⁸ Srov. RAPP, F., c. d., s. 156.

⁴⁹ Boje o císařský trůn tamtéž, s. 154–157.

⁵⁰ Císařovna-vdova Konstancie zemřela v r. 1198 a ustanovila ve své závěti papeže zákonným poručníkem svého syna a regentem sicilského království srov. RENDINA, C., c. d., s. 332 a MOORE, J. C., c. d., s. 64–65.

⁵¹ Jedna z nejvýznamnějších středověkých bitev velikostí srovnatelná s křížovými výpravami. Kromě pádu Oty Brunšvického znamenala mj. ztrátu držav Plantagenetů ve Francii a tím sjednocení království pod vládou Kapetovců srov. DUBY, G., *Neděle u Bouvines 27. červenec 1214*, Praha 1997.

Na mezinárodní scéně se Inocenc stal respektovaným hráčem a považoval se za arbitra, který může zasahovat do vnitřních záležitostí jednotlivých království. Jako sebevědomý nositel titulu *Vicarius Christi*⁵² si osoboval právo zasáhnout i proti korunovanému panovníkovi, pokud se dopustí hříšného jednání. Donutil tak francouzského krále Filipa Augusta pomocí interdiktu přijmout zpět zapuzenou manželku Ingeborg, dceru dánského krále, přestože mocný Kapetovec kladl dlouhá léta houževnatý odpor.⁵³ Ani jako ochránce morálky však papež nepřestával sledovat své cíle. Příznivého rozsudku se nedočkala Adléta, první manželka českého krále Přemysla Otakara I., která se odvolala ke kurii v záležitosti rozvodu svého manželství. Inocenc sice rozhodnutí dlouho odkládal a rozvodový spor využíval jako prostředek nátlaku na Přemysla, nakonec však rozhodl v králův prospěch. Český král byl totiž jedním z nejdůležitějších spojenců papežství, který významně pomohl prosadit v říši kandidaturu Fridricha II.⁵⁴

Svůj vliv uplatnil Inocenc i v Anglii, když proti vůli anglického krále Jana Bezzemka jmenoval roku 1207 arcibiskupem canterburským svého spolužáka z pařížských studií, již dříve zmiňovaného Štěpána Langtona.⁵⁵ Jan odmítl kandidáta kurie přijmout, a tak uvalil papež na celé království klatbu a nakonec exkomunikoval i samotného krále. Spor se táhl až do roku 1213, kdy se Jan konečně podvolil a byl nucen formálně přijmout svou zemi jako papežské léno.⁵⁶ Do sféry vlivu Svatého stolce bylo tímto způsobem zahrnuto velké množství evropských království. Svou zemi si od papeže formálně nechal udělit v léno kromě anglického panovníka také král aragonský, portugalský, dánský, polský, český, uherský a několik menších vládců.⁵⁷ Na počátku 13. století tak papežská moc v Evropě nesmírně vzrostla.

⁵² Náměstek Kristův, Inocenc III. tento titul, který byl dříve vyhrazen císaři, začal používat jako první z papežů místo titulu „*Vicarius Petri*“ viz SCHATZ, K., c. d., s. 97.

⁵³ Více o Filipově manželské anabázi viz POWELL, J., c. d., s. 64–65, srov. DUBY, Georges, *Rytíř, žena a kněz*, Praha 2003, s. 167–171.

⁵⁴ Více o účasti Přemysla Otakara I. na bojích o říšský trůn a o jeho rozvodové při viz ŽEMLIČKA, J., *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986, s. 31–42.

⁵⁵ Srov. MAUROIS, A., *Dějiny Anglie*, Praha 1993, s. 95–96 a MOORE, J. C., c. d., s. 191–194.

⁵⁶ Tímto aktem zabránil Jan hrozícímu francouzskému vpádu a budoucna získal podporu papežství proti revoltujícím baronům, srov. SAYERS, J., c. d., s. 84–85.

⁵⁷ Srov. GELMI, J., c. d., s. 117.

3.4. Čtvrtá křížová výprava

Čtvrtá křížová výprava byla objektivně jedním z největších nezdarů Inocencova pontifikátu. Úmysl uspořádat novou křížovou výpravu zveřejnil vzápětí po svém zvolení papežem. Šlo mu nejen o pomoc východním křesťanům, ale především chtěl v Jeruzalémě prosadit svou autoritu a obnovit latinské království. Výprava měla být samozřejmě pod jeho vedením; autoritu nejvyššího duchovního úřadu pokládal za účinnější zbraň proti nevěřícím než meče králů. Evropští panovníci měli v té době jiné starosti, než aby věnovali energii této akci kurie a nechali si poroučet od papeže.⁵⁸

Neúčast panovníků byla základem pozdějších problémů. Nejenže nábor dostatečného počtu dobrovolníků trval dlouho (vojsko se začalo shromažďovat až v létě 1202), ale hlavně se už od začátku zápasilo s nedostatkem financí. Žádný z francouzských šlechtických velitelů⁵⁹ navíc nedisponoval vlastním loďstvem, takže výprava byla nucena si lodě na přepravu do Svaté země najmout. Takto velkou flotilu mohly poskytnout pouze Benátky, chtěly ale hodně peněz, které křižáci neměli. Když vyšlo najevo, že nemají čím zaplatit, Benátčané je vydíráním donutili, aby místo původního cíle Egypta⁶⁰ křižácké vojsko pomohlo nejdříve dobýt přístav Zadar.⁶¹ Město bylo v listopadu 1202 dobyto přes výslovný papežův zákaz. Inocenc neposlušné vojáky exkomunikoval, později jim však odpustil, když uznal bezvýchodnost jejich situace.

Křižáci se bohužel pustili ještě do dalšího podniku, jehož následky byly daleko závažnější. Filip Švábský se dohodl s benátským dóžetem a křižáckými veliteli, že s pomocí jejich vojáků pomůže prosadit na trůn v Konstantinopoli syna sesazeného byzantského císaře Izáka Angela Alexia.⁶² Princ nasliboval za pomoc peníze, podporu v boji proti muslimům a ukončení schizmatu mezi západní a východní církví. Popravdě benátský dóže Enrico Dandolo, přes svůj vysoký věk schopný panovník a mazaný diplomat, byl vlastně pravým vůdcem celé výpravy,

⁵⁸ V říši probíhaly již zmíněné boje o trůn a Anglie a Francie byly v konfliktu, srov. např. MAUROIS, A., c. d., s. 93–94.

⁵⁹ Základ křižáckého vojska tvořila francouzská šlechta, nejvýznamnějšími pány byli Theobald z Champagne, Ludvík z Blois, Balduin Flanderský a pozdější vůdce výpravy Bonifác z Montferratu, srov. SAYERS, J., c. d., s. 172 a TYERMAN, CH., c. d., s. 500–505.

⁶⁰ Srov. BRIDGE, A., *Křížové výpravy*, Praha 1995, s. 171 a TYERMAN, CH., c. d., s. 508–512 a 521–522.

⁶¹ Benátčané byli ve válečném stavu s katolickým maďarským králem, kterému Zadar patřil, srov. BRIDGE, A., c. d., s. 172 a TYERMAN, CH., c. d., s. 523–528.

⁶² Alexios byl bratr Filipovy manželky, byzantské princezny Ireny. Uprchl z vězení, kde byl spolu se svým oslepeným otcem vězněn strýcem Alexisem III. srov. BRIDGE, A., c. d., s. 172 a TYERMAN, CH., c. d., s. 531–536.

který v zákulisí tahal za nitky.⁶³ Inocencovi se už od Zadaru vedení vymklo z rukou a o řadě věcí byl zkresleně informován. Tak se papeže podařilo přesvědčit, že Alexios je oprávněným dědicem trůnu s podporou svého lidu. Nakonec s celým plánem souhlasil s výhradou, že nedojde k útoku na křesťany, což se ukázalo jako naivní.

Alexiase se spolu s jeho osvobozeným otcem podařilo dosadit bez větších problémů na byzantský trůn. Brzy se ale ukázalo, že nový panovník není schopen dostát svým závazkům vůči křižákům. Aby vyhověl věřitelům, vyhlásil císař mimořádné daně a byzantským duchovním nařídil, aby uznali papeže jako nejvyšší autoritu. Vzbudil tím ale nenávist svých poddaných, kteří se vzbouřili. Alexios byl zabit a jeho otec pak zemřel ve vězení. Smrt císaře byla záminkou k útoku na město. Křižáci Konstantinopol 13. dubna 1204 dobyli, vydrancovali a zmasakrovali obyvatele města.⁶⁴ Účastníci Čtvrté křížové výpravy tak bojovali celou dobu jen proti křesťanům, nakonec šlo pouze o kořist. Do Svaté země vůbec nedorazili; papežský legát Petr z Capuy po dobytí Konstantinopole výpravu svévolně rozpustil, aniž počkal na další papežovy příkazy.⁶⁵

Inocenc se zpočátku netajil nadšením, že se stal hlavou západní i východní církve a poslal blahopřejný dopis novému císaři Latinského císařství, Balduinu Flanderskému.⁶⁶ Vítězství to však bylo iluzorní, ve skutečnosti nemohlo být větší prohry. Další informace se k němu dostaly až opožděně a papež byl zděšen, když se dozvěděl všechny podrobnosti o zvěrstvech, která měli křižáci na svědomí. Rovněž ho rozladila neposlušnost legáta Petra, kterou vnímal jako nerespektování své autority. V dopise, který Petrovi z Capuy Inocenc adresoval, mimo jiné píše: „[...] *Bylo vaší povinností dbát o záležitosti vašeho vyslání a pečlivě uvažovat, ne aby byla dobyta konstantinopolská říše, ale raději bránit to, co zůstalo ve Svaté zemi [...]* Slyšeli jsme a vyšlo najevo z vašich dopisů, že jste poutníky zprostili závazků a křižáckých povinností všechny křižáky, kteří zůstali pro obranu Konstantinopole od posledního března až dodnes. To je nemožné [...] protože nikdo nemohl dát takové rozhrěšení. [...] *Jak se nyní řecká církev vrátí zpět k církevní unii a jak bude oddána papežské stolici, když vidí v Latinech jen příklad zkažky a temné činy, takže nyní odůvodněně si oškliví Latiny více než psy?* [...]“⁶⁷

⁶³ Jednání křižáckých velitelů s benátským dóžetem srov. MORRIS, J., *The Venetian Empire*, London 1980, s. 25–29 a MOORE, J. C., c. d., s. 104–106.

⁶⁴ Na troskách byzantské říše vznikl velký počet nástupnických států. Křižáky bylo založeno Latinské císařství s centrem v Konstantinopoli, Byzantinci založili Epirský despotát, Trapezuntské císařství a Nikajské císařství.

⁶⁵ Srov. TYERMAN, CH., c. d., s. 520.

⁶⁶ Dobytí Konstantinopole nazval Inocenc Božím soudem, viz MOORE, J. C., c. d., s. 132.

⁶⁷ HROCHOVÁ, V., *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, Praha 1982, s. 194–195.

Kromě důtky udělené legátovi ale už nemohl udělat nic, u východních křesťanů se navždy zapsal do podvědomí jako papež, který zapříčil tuto tragédii. Vztahy mezi Západem a Východem byly trvale a nenávratně poškozeny a sblížení po celá staletí nepřicházelo v úvahu.⁶⁸ Byzantská říše již nikdy nenabyla své původní síly a v 15. století se stala kořistí muslimů.⁶⁹ Islámu, kterému měla původně Čtvrtá křížová výprava postavit hráz, tak paradoxně pomohla v budoucnosti k rozšíření. Vedle některých francouzských šlechticů, kteří si vydobyli nová panství a tituly, byli hlavními vítězi celé výpravy Benátky. Při dělení kořisti získaly největší díl a staly se na dlouhý čas nejmocnější námořní silou ve Středomoří.⁷⁰

⁶⁸ Překonat schizma se neúspěšně pokusily koncily v Lyonu v roce 1274 a ve Florencii v roce 1439 viz JEDIN, H., c. d., s. 40–43 a 58–59.

⁶⁹ Dobyť Konstantinopole muslimy viz NICOLLE, D., *Konstantinopol 1453*, Praha 2009.

⁷⁰ Benátská účast na Čtvrté křížové výpravě a jejich zisky z ní plynoucí srov. MORRIS, J., c. d., London 1980, s. 25–49 a HROCHOVI V. a M., *Křižáci ve Svaté zemi*, Praha 1996, s. 201–221.

4. Inocenc III. a boj proti herezi

4.1. Křížová výprava proti albigenským

Čtvrtá křížová výprava nebyla primárně zamýšlena jako výprava proti křesťanům, i když se nakonec tímto směrem zvrhla. Možnost vyhlásit regulérní křížovou výpravu proti křesťanskému obyvatelstvu plošně propadlému herezi však dával dekret *Vergentis in senium*, který Inocenc vyhlásil v roce 1199. Kacířství bylo zde považováno za zradu a podléhalo trestům podle římského práva včetně konfiskace majetku; vykonavatelem byla světská moc.⁷¹ Prvním vojenským podnikem tohoto druhu se stala křížová výprava proti albigenským,⁷² která probíhala v několika fázích v rozmezí let 1209 až 1229.

Rozmach katarského hnutí v jižní Francii koncem 12. století ohrožoval přímo existenci základních struktur katolické církve. Pro Inocence III. byl boj proti herezi jedním z prvořadých úkolů, a tak krátce po svém zvolení začal neúnosnou situaci v Languedoku řešit. Rozhodl se pro osvědčenou kombinaci církevních trestů a misijní činnosti. Vyslal na jih Francie cisterciácké legáty, kteří měli kázat proti katarům a současně stíhat klatbou všechny, kdo kacíře podporují a kryjí.⁷³ Proti příkladně žijícím a s pokorou vystupujícím Dokonalým však papežští legáti neměli žádnou šanci a jejich kázání končila naprostým neúspěchem. Jednali totiž příliš autoritativně, byli obklopeni velkou družinou a dávali na odiv své vysoké postavení. Papež byl nucen opakovaně posílat nové legáty namísto neúspěšných kněží, nikdo z nich však ve svém úkolu získat zpět katolické církvi „zbloudilé ovečky“ neuspěl.⁷⁴

Odlišnou a do té doby nezvyklou metodu jednání s heretiky zvolili Diego, biskup z Osmy, a jeho kanovník Dominik Guzman.⁷⁵ Roku 1206 se vraceli zpět z diplomatické mise v Dánsku⁷⁶ a v Montpellier se setkali s třemi papežskými legáty,⁷⁷ kteří už na svůj úkol téměř

⁷¹ Srov. BRENONOVÁ, A., c. d., s. 133 a LAMBERT, M., c. d., s. 146.

⁷² Podle města Albi v jižní Francii, jednoho z hlavních center katarského hnutí.

⁷³ Už v roce 1198 byli vysláni legáti Rainier a Guy a roku 1203 vyslal papež legáty Petra z Castelnau a Raula z Fontfroide viz PETER OF LES VAUX-DE-CERNAY'S *Historia Albigensis: the History of the Albigensian Crusade*, Trans. W. A. Sibly and M. D. Sibly, Woodbridge 1998, s. 7–8 (Dále jen PVC).

⁷⁴ Srov. BRENONOVÁ, A., c. d., s. 133; CARTIER, J. P., *Válka proti albigenským*, Praha 1979, s. 52–53 a LOHRUM, M., *Dominik*, Praha 1999, s. 16.

⁷⁵ Více o životě a poslání sv. Dominika srov. tato práce podkapitola 4. 2.

⁷⁶ Měli přivést nevěstu kastilskému princovi, dívka však zemřela. Při zastávce v Římě pak byli papežem nasměrováni do jižní Francie, i když se původně chtěli vydat na misi ke Kumánům, srov. LOHRUM, M., c. d., s. 16–17.

rezignovali. Španělé ukázali cisterciákům, jak se chovat, aby jejich poslání nebylo předem odsouzeno k nezdaru. Museli žít a vystupovat stejně jako Dokonalí, samozřejmě při zachování pravověrnosti učení katolické církve. Dominik i Diego šli sami příkladem, když putovali krajem jako potulní kazatelé, žebřali o živobytí a přitom vedli disputace s katary. Takové chování bylo do té doby považováno za absolutně nevhodné pro vyšší duchovenstvo a vzbudilo respekt a obdiv jejich ideových protivníků.⁷⁸ Papež s touto novou misijní metodou souhlasil,⁷⁹ již před dvěma lety sám nabádal své legáty, aby se chovali skromně a nezavdali heretikům důvod ke kritice. Přes čerstvé posily byl katolických duchovních stále malý počet a nedosahovali kvalit obou Španělů.⁸⁰ Okolnosti však mírovému řešení nepřály a Dominikovi nebyl poskytnut dostatek času, aby mohl plně rozvinout svou pastorační činnost. Události směřovaly k násilnému řešení konfliktu a do hry vstoupily i mocenské ambice, které se ukázaly být rozhodujícím faktorem.

Záminkou pro vyhlášení křížové výpravy proti albigenským se stala vražda papežského legáta Petra z Castelnau 14. ledna 1208. Vrah nebyl sice s určitostí identifikován, za podněcovatele vraždy byl ale všeobecně považován hrabě Raimund VI. z Toulouse.⁸¹ Rozhořčený papež již neváhal a burcoval ke křížové výpravě. V jeho plamenné výzvě ze dne 10. března 1208 lze najít i tato slova: [...] „*Kupředu, stateční vojáci Kristovi! [...] Ve jménu boha míru a lásky, s nadšeným zápalem potlačujte tyto národy. Čiňte se vykořenit proradnou herezi, jakýmkoliv způsobem vám Bůh ukáže. Útočte na vyznavače hereze ještě neohroženěji než na Saracény, jelikož jsou ještě daleko horší než oni, s pevnou rukou a vytasenou zbraní.*“ [...] ⁸² Inocenc vyzval francouzského krále Filipa II. Augusta ke křížovému tažení proti toulouskému hraběti a dalším šlechticům podporujícím heretiky. Filip, který byl již v minulosti papežem opakovaně vyzýván k zásahu proti katarům v Languedoku,⁸³ se z výpravy opět omluvil s poukazem na nebezpečí hrozící jeho zemi ze strany říše a Anglie;

⁷⁷ Byli to Petr z Castelnau, Arnaud Amaury (Almarici) a Raul z Fontfroide srov. PVC s. 16–17 a BRENONOVÁ, A., c. d., s. 133.

⁷⁸ Srov. PVC 17–19.

⁷⁹ Tuto metodu výslovně schválil v dopise ze 17. 11. 1206, který byl určen legátu Randulphovi (Raulovi) viz LOHRUM, M., c. d., s. 18.

⁸⁰ V roce 1207 čítala skupina katolických kazatelů spolu s oběma Španěly asi 40 lidí, což byla jen hrstka ve srovnání s množstvím katarských kazatelů. Ještě téhož roku velká část odpadla; legát Randulph (Raul) zemřel vyčerpáním a většina ostatních cisterciáků se vrátila do pohodlí svých klášterů, viz LOHRUM, M., c. d., s. 19–21.

⁸¹ Petr z Castelnau hraběte exkomunikoval a den před vraždou oba neúspěšně jednali, srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 66–67 a MOORE, J. C., c. d., s. 175.

⁸² Viz PVC s. 37–38.

⁸³ V letech 1204 a 1205 papež francouzského krále jako hlavního lenního pána toulouského hraběte několikrát přesvědčoval, aby zasáhl proti heretikům, viz PVC s. 36.

vzhledem k situaci mu však nezbylo nic jiného, než povolit účast na výpravě alespoň svým šlechticům.⁸⁴ Vedením výpravy byl pověřen papežský legát opat Arnaud Amaury z Cîteaux a vojenským vůdcem se stal hrabě Šimon z Montfortu, do té doby poměrně nevýznamný šlechtic z okolí Paříže. Účastníci výpravy měli slíbeny stejné odpustky a výhody, jako kdyby bojovali proti nevěřícím ve Svaté zemi a bojovníci si směli ponechat půdu, kterou dobyli.⁸⁵ To do značné míry určilo ráz celé výpravy; jednalo se o nemilosrdné drancování a zabíjení.

Jihofrancouzští šlechtici zpočátku situaci podcenili. Dva nejvýznamnější velmoži, hrabě Raimund VI. z Toulouse a vikomt Raimund Roger z Trencavelu, místo spojenectví a společného postupu proti vetřelcům dali přednost vzájemné řevnivosti a zůstali proti přesile osamoceni.⁸⁶ Jako první se stalo terčem útoku území vikomta z Trencavelu. Válka začala dobytím města Béziers a zmasakrováním všech jeho obyvatel v červenci 1209.⁸⁷ Nebylo při tom rozlišováno, kdo je pravověrný katolík a kdo ne; proslulý je údajný Arnaudův výrok: „Zabijete je všechny, Bůh si ty svoje pozná.“⁸⁸ Tento neslýchaný teror ochromil obyvatelstvo oblasti a nikdo už se nepostavil na odpor. Carcassone se raději vzdalo a všichni obyvatelé města byli skoro nazí vyhnáni; zachránili si však na rozdíl od bézierských život. Mladý trencavelský vikomt, který se vydal do rukou svých nepřátel, aby zachránil své poddané, v zajetí zanedlouho zemřel. Hrabě Raimund dělal, co mohl, aby unikl osudu svého nešťastného souseda a raději se před církevními legáty pokořil. Slíbil přistoupit na všechny podmínky církve⁸⁹ a dokonce se načas přidal i ke křížáckému vojsku dobývajícimu trencavelské území, aby demonstroval svou ochotu. Podařilo se mu však získat pouze odklad.

Území vikomta z Trencavelu připadlo Šimonu z Montfortu a ten se ihned porozhlížel po další tučné kořisti, kterou bylo toulouské hrabství. Hrabě Raimund se sice s církví oficiálně

⁸⁴ Filip II. dříve opakovaně odmítal žádosti papeže o vojenskou pomoc, protože se mu nelíbilo vměšování kurie do záležitostí jeho velkých vazalů, srov. BRENONOVÁ, A., c. d., s. 134 a CARTIER, J. P., c. d., s. 66–67.

⁸⁵ Např. doba trvání křížové výpravy byla omezena pro jednotlivce na 40 dní a křížáci nemuseli po dobu pobytu na křížové výpravě splácet půjčky včetně úroků, což většinou velmi zadlužení páni přivítali, srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 66–67; MOORE, J. C., c. d., s. 176–177 a TYERMAN, CH., c. d., s. 575.

⁸⁶ Hrozící nebezpečí si pozdě uvědomil toulouský hrabě a žádal vikomta z Trencavelu o spojenectví, ten však svého konkurenta a příbuzného (byl synem Raimundovy sestry) odmítl, srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 66–67 a KOVÁŘÍK, Jiří, *Rytířská krev: rytířské bitvy a osudy II. 1208–1346*, Praha 2006, s. 19.

⁸⁷ PVC Appendix B *The massacre at Béziers*, 22 July 1209, s. 289–293. Obecně se uvádí počet obětí okolo 20 000 lidí, nejvyšší odhad je až 25 000 mrtvých. Vychází se z výsledku šetření z roku 1304 na příkaz Filipa Sličného, kdy se spočítaly poplatnické domy, viz CARTIER, J. P., c. d., s. 86.

⁸⁸ Tento výrok uvádí pouze kronika, kterou psal s velkým časovým odstupem v Německu Caesarius z Heisterbachu, ostatní prameny se o něm nezmiňují, srov. PVC Appendix B *The massacre at Béziers*, 22 July 1209 s. 292; SAYERS, J., c. d. s. 160 a MOORE, J. C., c. d., s. 180.

⁸⁹ Mj. byl hrabě na důkaz pokání šlehán důtkami a musel se poklonit u hrobu zavražděného legáta Petra z Castelnau srov. PVC 44–45; TYERMAN, CH., c. d., s. 581–582 a CARTIER, J. P., c. d., s. 79–81.

smířil, ale nikdo na jeho obrácení příliš nevěřil. Místní biskupové i legáti pod vedením nesmiřitelného Arnauda Amauryho, který mezitím usedl na arcibiskupský stolec v Narbonnu, ho stále obviňovali, že nepostupuje na svém území dostatečně tvrdě proti kacírům a dali ho do klatby. Hrabě cítil, že se kolem něj stahuje smyčka a podnikl proto spanilou jízdu po okolních zemích, aby získal podporu.⁹⁰ Kromě vlídného přijetí a bohatých hostin se mu však nedostalo žádných záruk. V lednu roku 1210 nakonec dorazil Raimund do Říma k papeži, který se k němu zachoval milostivě a věnoval mu cenné dary. Hlavního cíle, totiž smíru s církví, hrabě sice nedosáhl, nicméně Inocenc byl nakloněn dohodě. Raimund se však nejdříve musel očistit ze dvou hlavních obvinění, která byla proti němu vznesena; vraždy legáta Petra z Castelnau a podpory hereze na svém území.⁹¹ Za tímto účelem poslal legátům dopis datovaný 25. ledna 1210, v němž přikazuje: [...] „*do třech měsíců po obdržení tohoto dopisu uspořádat koncil, který by vyslechl stížnosti proti Raimundovi a poskytl mu příležitost očistit se [...] poté by měl po vyslyšení argumentů obou stran dospět k rozsudku.*“⁹² Koncil se konal v červnu 1210 v Saint-Giles, zamítl Raimundovo očištění jako nepřipustné a obnovil jeho exkomunikaci.⁹³ Legáti byli na rozdíl od papeže nesmiřitelní; hrabě byl tak zahrán do kouta a rozhodl se pro odpor. Šimon z Montfortu měl nyní volné ruce a vytáhl se svým vojskem na území toulouského hrabství.⁹⁴

Pro pomoc se Raimund obrátil k aragonskému králi Petrovi II., který byl jeho lenním pánem a příbuzným.⁹⁵ Petra II. Aragonského nikdo rozhodně nemohl obviňovat z podpory kacírů. Tento katolický král, slavný bojovník proti Maurům a vítěz od Las Navas de Tolosa,⁹⁶ patřil k nejoddanějším stoupencům papeže, od kterého dokonce přijal aragonské království jako papežské léno.⁹⁷ Na svém území postupoval proti katarům i valdenským s velkou rozhodností a přísně je trestal a vyháněl. Nicméně na vývoj situace v Languedoku hleděl s nelibostí.

⁹⁰ Navštívil Filipa II. Augusta a uznal jeho svrchovanost jako lenního pána, dále byl u burgundského vévody, hraběte z Nevers a hraběnky z Champagne srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 125.

⁹¹ Viz PVC s. 75.

⁹² Viz PVC Appendix F Translated Extracts from Papal Correspondence, s. 306–307.

⁹³ Ke koncilu v St. Giles tamtéž s. 88–89

⁹⁴ Po podmanění posledních trencavelaských zemí v květnu 1211 vrhl Montfort své síly na toulouské hrabství a pyrenejské země jeho spojenců, hrabat z Foix a z Comminges. Srov. PVC s. 119–142 a TYERMAN, CH., s. 588.

⁹⁵ Raimund měl za manželku sestru aragonského krále; území toulouského hraběte bylo pod částečnou lenní svrchovaností aragonského, francouzského a anglického krále.

⁹⁶ Roku 1212 se podařilo spojeným silám aragonského krále Petra II., kastilského krále Alfonse VIII., navarrského krále Sancha VII. a portugalského krále Alfonse II. Portugalského porazit vojska almohadského vládce Muhammada al-Nazira, více o bitvě srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 126–128 a MOORE, J. C., c. d., s. 203.

⁹⁷ Viz POWELL, J., c. d., s. 229.

V jeho těsném sousedství hrozil vyrůst nový velký územní celek v čele se schopným a nezávislým šlechticem.⁹⁸ Víra šla v tomto případě stranou, protože se jednalo se o vážné ohrožení mocenského postavení aragonského království. Již před časem se Petr snažil bez úspěchu pomoci dalšímu svému leníku a příbuznému, vikomtu Trencavelskému, ale omezil se tehdy pouze na pokus o vyjednávání před obléhaným Carcassonne. Svou nelibost dal najevo alespoň tím, že dlouho otálel s přijetím lenního slibu od Šimona z Montfortu za dobyté trencavelské území.

V případě hraběte z Toulouse se aragonský král rozhodl angažovat razantněji; spolehl se na své nadstandardní vztahy s kurií, obešel legáty⁹⁹ a prostřednictvím svých vyslanců kontaktoval přímo Inocence. Stěžoval si na Šimona z Montfortu a podařilo se mu v papeži vzbudit nedůvěru vůči ctižádostivému šlechtici. 17. ledna 1213 Inocenc Montfortovi píše: *„Vyslanci krále Petra, vynikajícího krále Aragonie, našeho nejdražšího syna v Kristu, nás informovali, že jsi vztáhl své ruce na katolíky, když měly být namířeny proti heretikům, a použil jsi křížácké zbraně, kterými jsi proléval krev spravedlivých a zraňoval nevinné, okupoval jsi území králových leníků, hraběte z Foix, a hraběte z Comminges a Gastona z Beárnu, ačkoliv na těchto územích nežijí žádní heretici.“* [...] ¹⁰⁰ Souběžně posílá papež dopis datovaný 15. ledna 1213 i legátu Arnaudů Amaurymu, kde dočasně křížovou výpravu pozastavuje. Mimo jiné píše: [...] *„pozornost křesťanstva by se měla obrátit k daleko urgentnější záležitosti. Slyšeli jsme, že saracénský král chystá bitvu [...] věnuj upřímnou péči vyjednání příměří s naším synem v Kristu, vynikajícím králem aragonským Petrem.“* [...] ¹⁰¹

Arnaud podnikl okamžitou diplomatickou protiofenzívu a jeho vyslanci nakonec přesvědčili papeže, že situace s kacíři na jihu je stále vážná a jedině Šimon z Montfortu představuje zárukou úspěšného boje proti herezi. Inocenc své původní rozhodnutí přehodnotil a nařídil Petru Aragonskému, dal od celé záležitosti ruce pryč. V dopise z 21. května 1213 ho kárá: [...] *„Obyvatelé Toulouse byli odetnuti od těla církve mečem exkomunikace a samo město je dáno pod papežský interdikt. [...] ale ty jsi zapomněl, že by ses měl obávat Boha, místo toho jsi vzal tyto lidi a jejich spoluvíníky pod svoji ochranu [...] toto jsi udělal navzdory striktním*

⁹⁸ Šimon se na nových územích začal chovat nezávisle, v tzv. Pamierských ustanoveních z roku 1212 mění sám zákony bez ohledu na povolení svých lenních pánů a papeže viz PVC Appendix H *The Statue of Pamiers, December 1212* s. 321–329. Srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 145 a TYERMAN, CH., c. d., s. 588.

⁹⁹ Po neúspěšném jednání na koncilu v Lavauru v lednu 1213, kdy se mu nepodařilo dojednat s legáty příměří, srov. PVC s. 172–184 a TYERMAN, CH., c. d., s. 589.

¹⁰⁰ PVC Appendix F Translated Extracts from Papal Correspondence, s. 308–309.

¹⁰¹ Tamtéž s. 308.

příkazům, které ti dal naším jménem a ve jménu Boha náš legát [Arnaud Amaury], tak jsi si zapříčinil velkou hanbu [...] zřekni se toulouských a jejich spoluvíníků bez prodlení. Jakékoliv sliby nebo závazky vůči nim nebo obdržené od nich, které opovrhují učení církve, musí být zrušeny.“ [...] Přes toto varování však dal král přednost svým politickým zájmům před věrností papeži a podpořil Raimunda z Toulouse nejen slovy, ale i mečem. K rozhodujícímu střetnutí došlo 12. září 1213 u jihofrancouzského města Muret. Král a jeho spojenci hrubě podcenili svého protivníka a početně daleko slabší vojsko Šimona z Montfortu dosáhlo překvapivého vítězství.¹⁰² Petr Aragonský v bitvě padl, hrabě Raimund přišel o svého nejcennějšího spojence a aragonskému království se tímto do budoucna definitivně uzavřela možnost expanze severně od Pyrenejí.

Šimon z Montfortu však neměl svou pozici stále jistou. Udržovat pořádek v nově nabytých zemích vyžadovalo hodně sil a stálý přísun křížáckých vojsk a ani podpora kurie už nebyla bezvýhradná. Do Říma proudila prosebná poselstva jihofrancouzské šlechty i měst ohrožených křížáky, která se chtěla podrobit církvi. Přáli si však jednat pouze s papežem, protože chtěli obejít obávaného Šimona z Montfortu a nesmiřitelného Arnauda Amauryho. Také hrabě Raimund se vydal do papežových rukou a zavázal se respektovat jeho rozkazy. Papež prosebníkům popřádal stále více sluchu; evidentně nebyl nadšený ze smrti katolického krále Petra Aragonského,¹⁰³ jehož království tvořilo hráz proti nevěřícím, a rovněž se měl na pozoru před Šimonovými ambicemi. Bylo však načase urovnat rozhárané poměry, aby bylo konečně jasné, kdo je v Languedoku pánem. V lednu 1215 se sešel v Montpellier malý koncil pod vedením legáta kurie Petra z Beneventa. Na něm se přítomný klérus shodl na Šimonovi z Montfortu jako na novém pánu toulouského hrabství.¹⁰⁴ Papež toto usnesení podmíněně schválil a v dopise z 2. dubna 1215 píše Montfortovi: [...] „*rozhodli jsme se všechna území dříve držená hrabětem z Toulouse společně s územími dobytými křížáky [...] budou svěřena tvé moudré vládě až do jednání ekumenického koncilu.*“ [...] ¹⁰⁵ Lateránský koncil v roce 1215 toto rozhodnutí po složitém a dramatickém vyjednávání potvrdil a Šimon z Montfortu se stal vládcem skoro celé země patřící v minulosti toulouským hrabatům.¹⁰⁶

¹⁰² Srov. PVC s. 203–213; CARTIER, J. P., c. d., s. 154–162 a KOVAŘÍK, J., c. d., s. 57–65.

¹⁰³ Ve vatikánských archívech není jediná zmínka o tom, že by Inocenc blahopřál Šimonovi z Montfortu k vítězství v bitvě Muret viz CARTIER, J. P., c. d., s. 165.

¹⁰⁴ Podrobnosti o průběhu koncilu viz PVC s. 242–245, srov. TYERMAN, CH., c. d., s. 589–590.

¹⁰⁵ Viz PVC s. 249.

¹⁰⁶ Podrobnosti o jednání koncilu viz podkapitola 4. 4. této práce.

Výsledkem jednání Lateránského koncilu bylo ustanovení nové dynastie Montfortů a Inocenc se mohl domnívat, že Languedok je na dobré cestě návratu do lůna katolické církve. Dalšího vyhrocení konfliktu už se nedožil; zemřel necelý rok po ukončení koncilu. Šimon z Montfortu musel stále bojovat s nároky bývalých vlastníků a se vzbouřenými poddanými svého nového panství. Roku 1218 byl zabit při obléhání Toulouse¹⁰⁷ a jeho syn Amaury neměl dost sil a schopností, aby problematické dědictví udržel. Kataři znovu zvedali hlavy¹⁰⁸ a Raimund VII., syn toulouského hraběte, podnikl protiútok a začal s úspěchem dobývat bývalá území svého rodu. Amaury vsadil raději na jistotu a podstoupil roku 1224 Ludvíku VIII. práva na země dobyté svým otcem výměnou za hodnost konetabla francouzského království.¹⁰⁹ Další fáze války byla zcela v režii francouzské královské dynastie Kapetovců, která se stala ozbrojenou paží církve. Francouzskému království se naskytla jedinečná šance k expanzi na jih, kam se roku 1226 vydal Ludvík VIII. v čele křížové výpravy.¹¹⁰ Král ještě téhož roku na útrapy kočovného vojenského života zemřel,¹¹¹ jeho energické manželce Blance Kastilské, která vládla jako regentka za nezletilého Ludvíka IX, se však za pomoci Říma podařilo rozehranou partii úspěšně dotáhnout do konce.¹¹² Hrabě Raimund realisticky vyhodnotil své vyhlídky na vítězství jako mizivé. Roku 1229 se podrobil a podepsal v Meaux smlouvu, která byla vzápětí ratifikována v Paříži,¹¹³ v níž se mimo jiné zavazoval provdat svou jedinou dceru Janu za Alfonse z Poitiers, bratra budoucího francouzského krále Ludvíka IX, a určil ji za svou jedinou dědičku. Toulouský hrabě sice nebyl zbaven držby většiny svého území, ale jeho moc byla silně podlomena. Touto smlouvou byla oficiálně ukončena křížová výprava proti albigenským.

Boj proti kacírům však ještě neskončil. Přesunul se jen na jinou úroveň a žádná jednotlivá domácnost v Languedoku nyní neunikla bdělému oku katolické církve. Hrabě Raimund ani ostatní šlechtici už nemohli krýt činnost Dokonalých, museli se naopak zavázat se ke stíhání kacírů a v zemi začaly úřadovat inkviziční tribunály, nová strašlivá zbraň kurie.¹¹⁴ Teprve

¹⁰⁷ Srov. PVC s. 275–278.

¹⁰⁸ Roku 1224 dokonce kataři uspořádali vlastní koncil v Pieusse viz LAMBERT, M., c. d., s. 189.

¹⁰⁹ Viz CARTIER, J. P., c. d., s. 145.

¹¹⁰ Ludvík byl v Languedocu jako křížák celkem třikrát, v letech 1215, 1219 a 1226 viz PVC 246–252. Srov. TYERMAN, CH., c. d., s. 590–592; CARTIER, J. P., c. d., s. 207–211 a BRENONOVÁ, A., c. d., s. 135.

¹¹¹ Zemřel s největší pravděpodobností na úplavici, která byla metlou středověkých armád.

¹¹² Rádcem Blanky Kastilské byl Roman ze San Angelo, kterého poslal z Říma papež Honorius III. viz CARTIER, J. P., c. d., s. 216.

¹¹³ Také byl stejně jako jeho otec před lety zmrskán důtkami, aby si usmířil církev, a strávil 5 měsíců v pařížském vězení, srov. CARTIER, J. P., c. d., s. 225 a TYERMAN, CH., c. d., s. 592–593.

¹¹⁴ Půdu k tomu připravil koncil v Toulouse v roce 1229, kde se vydal pokyn k vytváření úplných seznamů farníků a přísahy věrnosti církvi měly být vymáhány soudně, srov. LAMBERT, M., c. d., s. 189–191.

působením papežské inkvizice se podařilo zasadit houževnatému hnutí katarů smrtelnou ránu.¹¹⁵ Žádnou naději na úspěch už neměly ojedinělé pokusy o odpor;¹¹⁶ přesto pacifikace kraje trvala dlouho. Poslední bašta katarů, hrad Quéribus, padl až roku 1255. V roce 1271 se po smrti bezdětného manželského páru Jany a Alfonse stal Languedok oficiálně provincií francouzské koruny. Albigenští kacíři byli zcela vyhubeni a vyspělá okcitánská kultura zanikla. Vítězem celého konfliktu se stalo francouzské království a dynastie Kapetovců se ve 13. století stala nejužitečnějším spojencem církve v boji proti jejím nepřátelům.

4.2. Svatý Dominik a řád bratří kazatelů

Svatý Dominik,¹¹⁷ augustiniánský kanovník původem z urozené španělské rodiny,¹¹⁸ považoval kázání proti kacířům za své životní poslání, které mu bylo určeno prozřetelností. Přitom prokázal neobyčejnou houževnatost a nenechal se odradit překážkami. Jak již bylo řečeno, cisterciáckí kazatelé až na výjimky nedokázali úspěšně následovat jeho kroky a postupně ochabovali ve svém úsilí. Naprostá většina z nich se vrátila do svých domovských klášterů a Dominik postupně přišel i o ty, kteří vytrvali.¹¹⁹ Navíc koncem roku 1207 ztratil i svou nejvýznamnější oporu. Jeho biskup a učitel Diego z Osmy odjel zpět do své diecéze získat nové lidi pro misi v Languedoku a už se nevrátil; ve svém rodném Španělsku zemřel. Dominik zůstal sám, ale dále vytrvale pokračoval ve své činnosti. Záchytným bodem, kde si mohl odpočinout při neustálém putování, byl klášter v Prouille v těsné blízkosti Fanjeaux, enkláva katolictví uprostřed heretického okolí. Klášter založil ještě společně s Diegem roku 1206 a byl určen pro obrácené kacířky a dívky z chudých katolických rodin, které dávali rodiče na výchovu do domů Dokonalých žen. Oba Španělé se snažili, aby dívky nepropadly kvůli chudobě herezi a aby obrácené ženy nebyly svým okolím znovu strženy do kacířství.¹²⁰

¹¹⁵ Roku 1233 byli Řehořem IX. pověřeni potíráním hereze dominikáni, kteří byli podřízeni přímo papeži, srov. tamtéž s. 191 a HEER, F., c. d., s. 146-147.

¹¹⁶ Nejvýznamnějšími byly pokus trencavelského dědice o návrat z exilu v roce 1240 nebo vražda inkvizitorů, která vedla k lidové vzpouře, a dobytí katarského hradu Montségur v roce 1244, srov. BRENONOVÁ, A., c. d., s. 137–138 a CARTIER, J. P., s. 138.

¹¹⁷ Dominik byl svatořečený 3. července 1234 papežem Řehořem IX.

¹¹⁸ Jeho rodiče byli Felix Guzmán a Jana z Azy, oba z kastilské rodové šlechty srov. LOHRUM, M., c. d., s. 17; FRACHET, G., *Životy bratří*, Praha 2004, s. 50 a TUGWELL, S., (ed.), *Early Dominicans Selected Writings*, New York 1982, s. 53.

¹¹⁹ Raul (Randulph) z Fontfroide, který z papežských legátů s Dominikem nejvíce spolupracoval, zemřel v roce 1207 vyčerpáním a Petr z Castelnau byl později (1209) zavražděn viz LOHRUM, M., c. d., s. 21–22.

¹²⁰ Klášter v Prouille se stal první fundací budoucích sester dominikánek, které žily kontemplativním způsobem života v přísné klauzуре, srov. TUGWELL, S., (ed.), c. d., s. 389–390 a LAWRENCE, H., c. d., s. 268.

Ještě před vypuknutím války v Languedoku Dominik a jeho druzi přece jen v některých případech se svým kázáním uspěli. Prvního obráceného kacíře si mohl Dominik připsat již v roce 1203 v Toulouse. Byl to hostinský patřící ke katarským věřícím, u kterého Dominik pobýval při jedné ze svých diplomatických cest, a celou noc ho trpělivě přesvědčoval o opravdovosti katolické víry. Jednalo se o jeho první setkání s herezí ještě před započítím vlastní kazatelské mise a s hlediska pozdějšího vývoje šlo o u něj o klíčovou událost.¹²¹ Společně s cisterciáky se později Dominik i Diego účastnili řady veřejných disputací, které jsou zaznamenány v kronice *Historia Albigensis* od Petra z Vaux-de-Cernay.¹²² Katolíci s heretiky, katary nebo valdenskými, veřejně disputovali, a jejich argumenty byly zapsány. Soudci měli rozhodnout, které učení je lepší, ale jelikož se většinou jednalo také o heretiky, rozpakovali se i v případě převahy katolíků vydat příznivý verdikt a raději se zdrželi hodnocení. Přesto však některé disputace přinesly své ovoce; úspěchem skončilo například čtrnáct dní trvající klání v Montréalu u Carcassone, při němž se prý obrátilo 150 kacířů.¹²³ Velmi významná byla i disputace v Pamiers v roce 1207, která byla posledním veřejným kláním mezi katolíky a heretiky. Konala se pod patronací hraběte Raimunda Rogera de Foix, který měl v příbuzenstvu valdenské i katary. Diegovi s Dominikem se zde podařilo jasně převýšit argumentaci svých protivníků a obrátili skupinu valdenských vedených Durandem z Huesca. Obrácení valdenští poté odešli do Říma, kde získali povolení papeže kázat na téma morálky a byl jim schválen život v apoštolské chudobě. Tak vznikla v roce 1208 skupina nazývaná Katoličtí chudí.¹²⁴

Křížácké tažení a sociální otřesy vyvolané válkou ovlivnily nepříznivě podmínky pro pastorační práci. Přestože se Dominikova kazatelská činnost stala ještě obtížnější a odvážný kazatel musel čelit mnoha nebezpečím,¹²⁵ dále ve své misi pokračoval způsobem, jakým byl zvyklý. Nenechal se strhnout probíhajícími boji a nemáme jediný záznam, který by ho usvědčoval z aktivní podpory křížáckého vojska nebo ke kázání na podporu svaté války, jako

¹²¹ Srov. TUGWELL, S., (ed.), c. d., s. 11 a LOHRUM, M., c. d., s. 14.

¹²² V kronice jsou popsány disputace v Servain, Béziers, Carcassone, Montréalu a Pamiérs viz PVC s. 18–20 a 25–30.

¹²³ Během této disputace údajně vhodili heretici třikrát do ohně Dominikem sepsanou listinu se základními tezemi katolické věrouky; listina vždy vylétla z ohně nepoškozena a to se považovalo za zázrak, viz PVC s. 29–30. Srov. TUGWELL, S., *Svatý Dominik*, Praha 2008, s. 14 a LOHRUM, M., c. d., s. 20.

¹²⁴ Pravidla, v rámci kterých Katoličtí chudí v církvi fungovali, srov. LAMBERT, M., c. d., s. 140–141 a CARDINI, F., *František z Asissi*, Praha 1998, s. 113–114.

¹²⁵ Bylo mu i vyhrožováno smrtí, ale Dominik na to nedbal a odpovídal, že není hoden mučednické slávy, viz LOHRUM, M., c. d., s. 25.

to dělala řada ostatních duchovních.¹²⁶ Tomuto postoji neodporuje ani Dominikův přátelský vztah k vůdci křížácké výpravy, Šimonovi z Montfortu. Je třeba si uvědomit, že krutý válečník Šimon byl z tehdejšího hlediska považován za vzorného křesťana a katolíka, který na rozdíl od většiny urozených pánů zachovával svátost manželskou a denně se modlil. Účastnil se i čtvrté křížové výpravy, kde jako jeden z mála odmítl bojovat proti křesťanům a místo toho, aby se účastnil dobývání Zadaru, vydal se sám s malou skupinkou bojovat do Svaté země.¹²⁷ Navíc Šimona jako vůdce křížáckého vojska řádně schválila církev. Dominik proto neměl problém věnovat mu svou přízeň; do záležitostí křížové výpravy se však nevměšoval a zůstal věrný své linii.¹²⁸

Dominik vždy odmítal vyšší postavení v rámci institucionální církve; několikrát mu bylo nabídnuto místo biskupa, ale pokaždé odmítl.¹²⁹ Kázal sám nebo s několika spolupracovníky, kteří však zůstávali po jeho boku jen po určitou dobu. S postupem času bylo čím dál tím jasnější, že pokud má mít kázání proti heretikům do budoucna nějakou naději na úspěch, potřebuje systematicky ukotvit. Proto Dominik usiloval o založení nového řádu, jehož členové by disponovali pověřením kázat a neměli by k církvi žádné další závazky, kvůli kterým by svůj úkol zanedbávali. Roku 1215 se k Dominikovi připojilo několik stálých spolupracovníků a jeden z nich¹³⁰ věnoval novému společenství několik domů v Toulouse, které se staly základnou řádu. Nový řád schválil v létě roku 1215 biskup Fulko z Toulouse a ve schvalovací listině byly obsaženy přelomové novinky.¹³¹ V minulosti biskupové pověřovali kázáním pouze jednotlivé osoby, ale nyní to bylo vztaženo na celý řád. Navíc se jednalo o věroučné kázání v rozsahu, které bylo do té doby vyhrazeno biskupovi, a Dominik a jeho bratři ho mohli v této činnosti zastoupit. Další malou revolucí se stalo potulné kazatelství jako program řádu. Dosud se vyžadovalo po lidech, kteří chtěli žít intenzivnějším náboženským životem, aby sídlili v uzavřeném klášteře. Potulní kazatelé, kteří se odmítali podvolit, byli považováni přinejmenším za podezřelé. Nezáleželo ani tak na víře a čistotě

¹²⁶ Například opat z Citieux výpravu vedle Montforta přímo vedl, někteří biskupové se starali o zásobování vojska a řada kněží sloužila jako vojenští duchovní, viz tamtéž s. 26.

¹²⁷ V této skupině byl i cisterciácký opat Guy z Vaux-de-Cernay, jehož synovcem byl Petr z Vaux-de-Cernay, který tuto událost popsal ve své kronice, viz PVC s. 58–59.

¹²⁸ Za celou dobu války je zdokumentována pouze Dominikova přítomnost po boku Šimona z Montfortu při obléhání Toulouse. Nejsou ale zde zmínky o jeho aktivní účasti na obléhání, naopak je zmiňován zázrak, když zázračně zachránil před utonutím skupinu anglických poutníků, srov. FRACHET, G., c. d., s. 54; TUGWELL, S., c. d., s. 19 a LOHRUM, M., c. d., s. 25–26.

¹²⁹ Prohlásil, že raději i se svou družinou uprchne, viz TUGWELL, S., c. d., s. 23.

¹³⁰ Petr Seila, pozdější převor v Limoges viz LOHRUM, M., c. d., s. 30.

¹³¹ Schvalovací listina Fulka z Toulouse a podmínky, za kterých měl řád fungovat, viz LOHRUM, M., c. d., s. 31–33.

učení, ale v první řadě šlo o otázku poslušnosti a podřízenosti církevní hierarchii. Potulné mnichy ostře odsuzoval i sv. Bernard, největší náboženská autorita 12. století.¹³² Dále se místo fyzické práce, která byla do té doby u řeholníků obvyklá, měli členové řádu věnovat celoživotnímu studiu. Dominik totiž vyžadoval u svých bratří dobré teologické vzdělání, aby obstáli v disputacích s heretiky. Řád byl však zatím legitimní jen v rámci toulouského biskupství a Dominik byl pouhým kanovníkem z Osmy.

Aby mohl Dominik svou činnost rozšířit i do ostatních diecézí, potřeboval schválit svoje řeholní společenství také od papeže. Proto se spolu s biskupem Fulkem z Toulouse vydali v září 1215 do Říma, kde se měl od listopadu konat Čtvrtý lateránský koncil. Postoj kurie k novým formám zbožnosti se za Inocencova pontifikátu změnil a v minulých letech uspěly u Svatého stolce i jiné komunity, které se vymykaly ustáleným představám o náboženských řádech. Souviselo to s papežovým pojetím boje proti herezi, když vedle ozbrojeného potírání kacířů bylo také nutno nabídnout lidem dostatečně lákavou alternativu, která by se ale nevymykala církevnímu vedení. Jak uvádí Le Goff, Inocenc rozlišoval v Písmu *aperta*, narativní epizody a mravní naučení, které v zásadě mohly vykládat i osoby bez kněžského svěcení, a *profonda*, dogmatické výklady, které směli objasňovat pouze klerici.¹³³ Pro výklad *aperta* se prozatím podařilo získat svolení nejen Katolickým chudým a humiliátům, ale později i minoritům Františka z Assisi, kteří se do budoucna stali vedle dominikánů nejvýznamnějším mendikantským řádem.

4.3. Sv. František z Assisi a minorité

Svatý František¹³⁴ byl rozdílný od svatého Dominika laik, který vzešel ze stejného společenského prostředí jako Petr Valdés. V mládí nejdříve pomáhal svému otci, kterým byl bohatý assiský obchodník Petr Bernardone, v obchodě s látkami a po krátké vojenské epizodě¹³⁵ se rozhodl opustit svůj domov a vzdát se veškerého majetku. Nejdříve žil po nějakou dobu jako poustevník, a když se k němu přidali následovníci, vydali se společně do

¹³² Konzervativní protivníci tak obviňovali žebravé mnichy, že jsou *gyrovagi* – potulní mniši, viz LAWRENCE, H., c. d., s. 235.

¹³³ Viz LE GOFF, J., *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 28.

¹³⁴ Kanonizace Františka z Assisi proběhla již necelé dva roky po jeho smrti, 17. 7. 1228.

¹³⁵ Roku 1202 se účastnil bojů mezi Assisi a Perugií, padl do zajetí a přes rok strávil v perugijském žaláři. Tyto zážitky a následné setkání s malomocným měly klíčový vliv na jeho konverzi, srov. CARDINI, F., c. d., s. 57–69 a LE GOFF, J., c. d., s. 45–51.

Říma pro papežský souhlas s životem své skupiny. Představili zde svou koncepci potulného apoštolského života v chudobě s živobytím opatrovaném žebrotou nebo manuální prací spolu s aktivním hlásáním Evangelia. Evidentně se inspirovali již známými laickými hnutími, jako byli valdenští a humiliáti, ale chudobu František pojímal ještě radikálněji, než bylo zvykem. Nestačila mu osobní chudoba, odmítal i jakýkoliv společný majetek včetně obydlí pro sebe a své bratry.¹³⁶

V Římě František pobýval v letech 1209-10 a podařilo se mu dosáhnout audience u papeže. Giottovy fresky zachycují slavný Inocencův sen, kdy se papeži zdálo o otrhaném řeholníkovi, podpírajícího hroutící se lateránskou baziliku.¹³⁷ Je velmi pravděpodobné, že se jedná o legendu a Františkovi se nedostalo tak bezvýhradného a nadšeného přijetí, jak se traduje v životopise Tomáše z Celana.¹³⁸ Papež byl v té době značně zaneprázdněný a orientovaný na problémy v říši; navíc se otrhaných zvěstovatelů Evangelia potulovalo po celé Itálii poměrně velké množství a byli snadno zaměnitelní s heretiky. Přes určitou místní proslulost tehdy nic nenaznačovalo Františkův obrovský význam pro budoucnost církve. Slyšení u Inocence se mu podařilo získat zřejmě jen díky doporučení biskupa z Assisi a přímlově kardinála Colonna, bývalého benediktýnského mnicha.¹³⁹ Rovněž je málo pravděpodobné, že by František získal papežův souhlas hned napoprvé, zřejmě se jednalo o delší proces, v průběhu kterého byl nucen překonávat pontifikovu nedůvěru. Přes počáteční rezervovaný postoj však Inocenc nakonec správně vyhodnotil potenciál Františkovy osobnosti, která přinášela vizi zapadající do nové koncepce kurie boje proti herezi, a rozhodl se povolit jemu a jeho bratřím kázání pokání. František nakonec dosáhl schválení způsobu života svého společenství na základě jím sepsaného a předloženého dokumentu, který se bohužel nezachoval. Text prý obsahoval pouze výběr ze čtyř evangelií, která měla sloužit jako soubor norem pro život nově vzniklé komunity.¹⁴⁰

¹³⁶ Humiliáti žili v severní Itálii v dobře zabezpečených církevních domech a i dominikáni využívali pro svůj řád budovy; František i toto minimum pro sebe a své bratry odmítal, srov. LAWRENCE, H., c. d., s. 240 a LAMBERT, M., c. d., s. 279.

¹³⁷ Tato epizoda je zaznamenána ve Františkově životopise *Vita secunda* od Tomáše z Celana viz *Františkánské prameny III.*, Uherské Hradiště 2008, s. 120–121.

¹³⁸ Inspirací Giottových fresek byla *Legenda maior* od sv. Bonaventury, který ji převzal z *Vita secunda* od Tomáše z Celana. V Tomášově *Vita prima* se však toto líčení nevyskytuje, a navíc se stejná epizoda objevuje i u sv. Dominika, srov. CARDINI, F., c. d., s. 99 a LAWRENCE, H., c. d., s. 242–243.

¹³⁹ Srov. CARDINI, F., c. d., s. 102 a LE GOFF, J., c. d., s. 54.

¹⁴⁰ F. Cardini se domnívá, že celý text byl včleněn do řehole *Regula prima*, srov. CARDINI, F., c. d., s. 106 a 171.

Na Františkovo přání se malé společenství nazývalo minorité,¹⁴¹ aby svým pojmenováním vyjádřilo absolutní pokoru vůči světu. Na rozdíl od Dominika František nikdy nekázal proti kacířům. Boj proti herezi nebyl jeho posláním, tím bylo žít naplno Evangelium a dávat příklad svým vlastním životem. Vnější podobnost minoritů s heretiky byla jen zdánlivá, ve skutečnosti zde panovaly zásadní rozdíly. František respektoval svátosti, které většina kacířů odmítala, a především choval ve velké úctě eucharistii, jak dobře ilustruje známá příhoda s morálně nehodným knězem, kterému František políbil ruku.¹⁴² Od katarů se minorité velmi odlišovali i postojem ke světu a společnosti. Přes asketický život a tvrdou kázeň uplatňovanou vůči vlastní osobě byl Františkův vztah ke všemu stvořenému veskrze pozitivní. Nejednalo se o negaci hmotného světa, jakou známe u katarů, ale pouze o doslovnou inspiraci Evangeliem a Kristovým životem. Hlavně však minorité na rozdíl od heretiků respektovali církevní hierarchii a autoritu kurie a tyto faktory byly zásadním předpokladem pro uznání ze strany papeže.

Přes některé odlišnosti minorité s dominikány žili ve vzájemné symbióze, vhodně se doplňovali a oba zakladatelé žebravých k sobě chovali úctu.¹⁴³ Dominikáni byli od začátku pevně organizované společenství kleriků zaměřené na jeden konkrétní cíl, aktivní kázání proti heretikům. Tento úkol vyžadoval i dobré vzdělání, tomu ale František se svým odlišným zaměřením nepřikládal důležitost. Naopak usuzoval, že hromadění vědomostí vede k intelektuální pýše a je zdrojem nadvlády, doporučoval proto svým bratrům vystačit si s Evangeliem.¹⁴⁴ Františkův způsob života se na první pohled jevil jako velmi prostý až ubohý, přesto však byla jeho programem radost ze života a všeho stvořeného, jak dokazoval také svým láskyplným vztahem k přírodě a ke zvířatům. Vzhledem k prostředí, které na něj působilo v mládí, nezapřel ovlivnění rytířskou kulturou, trubadúřskou poezií a také lidovou kulturou.¹⁴⁵ Všechny tyto vlivy jsou dobře patrné ve slavné Františkově básni *Píseň bratra Slunce*, kterou napsal v roce 1224, dva roky před svou smrtí.¹⁴⁶ Františkánská koncepce byla

¹⁴¹ Menší bratři, lat. minorité, rovněž se jim říká františkáni.

¹⁴² Přes morální selhání vnímal František ruce kněze, které lámou chléb eucharistie, jako posvěcené od Boha. Toto zdůrazňuje i ve své závěti viz *Františkánské prameny I.*, Olomouc 2001, s. 60 (dále FP I.). Srov. CARDINI, F., c. d., s. 117–118.

¹⁴³ Nemáme v pramenech potvrzeno, že by se Dominik a František osobně setkali. Možnost jejich setkání však není vyloučena; mohlo se tak stát na Čtvrtém lateránském koncilu, kterého se Dominik s určitostí a František pravděpodobně zúčastnili, srov. CARDINI, F., c. d., s. 114.

¹⁴⁴ Postoj minoritů ke vzdělání se brzy změnil a vlastnictví knih a studium bylo nejen povoleno, ale i vyžadováno srov. LE GOFF, J., c. d., s. 108 a 41–143.

¹⁴⁵ Františkovo mladá léta a vlivy, které na něj působily, srov. CARDINI, F., c. d., s. 43–55.

¹⁴⁶ *Laudes creaturarum* neboli také *Píseň tvorstva* viz FP I. s. 144–146, srov. LE GOFF, c. d., s. 83–84; HEER, F., c. d., s. 151 a Stemberger, G. a kol., *2000 let křesťanství*, Kostelní Vydří, 1999.

blízká také ženám a František měl pro jejich potřeby pochopení. Podpořil svou obdivovatelku, Kláru z urozené rodiny v Assisi, v její snaze založit stejný typ společenství i pro něžné pohlaví. Tak vznikla ženská odnož minoritů, řád Chudých paní neboli klarisek.¹⁴⁷

František v zásadě vycházel ze stejného apoštolského ideálu chudoby a zbožnosti jako Dominik, oba reflektovali nové náboženské potřeby společnosti a každý svým způsobem nabídli lidem novou cestu, jak se přiblížit Bohu. František si však na rozdíl od Dominika nepřál založit vlastní řád. Usiloval pouze o církevní schválení způsobu života své malé komunity, do které přijímal stejně tak laické zájemce jako kleriky bez rozdílu stavu; jeho pojetí představovalo zřetelný posun v zavedené tradici mnišského života jako odloučení od světa a odtrženosti od laiků.¹⁴⁸ Zdá se, že byl následným úspěchem a množstvím zájemců o vstup sám překvapen a časem byl nucen prakticky proti svojí vůli pod tlakem církve transformovat své rozrůstající se společenství ve skutečnou řeholi.¹⁴⁹ Kurie si totiž byla od začátku vědoma nejenom značného potenciálu nových hnutí, ale i možného nebezpečí, které mohla představovat.¹⁵⁰ Proto byla této záležitosti věnována velká péče i na jednáních Čtvrtého lateránského koncilu.

4.4. Čtvrtý lateránský koncil 1215

Reformnímu papežství v boji za *Libertas ecclesiae* se postupně pod vlivem gregoriánské reformy podařilo výrazně eliminovat zásahy světské moci do církevních záležitostí. Účinným nástrojem politiky kurie se staly papežské synody, z nichž se později vyvinuly generální koncily, které řešily církevními otázky všeobecné povahy.¹⁵¹ Agenda i okruh účastníků těchto shromáždění se stále rozšiřoval, zváni byli biskupové, opati a katedrálního klérus nejen z Říma a Itálie, ale i ze vzdálenějších oblastí Evropy. Ve 12. století se konaly tři koncily, které

¹⁴⁷ Klarisky však na rozdíl od minoritů žily v přísné klauzuře a jejich řehole byla schválena až roku 1253 papežem Inocencem IV. Více srov. CARDINI, F., c. d., s. 119–128 a LE GOFF, c. d., s. 57.

¹⁴⁸ Tato praxe však Františka dlouho nepřezila; již v roce 1239 generální kapitula v Římě zakázala laikům vykonávat úřady a došlo k postupné klerikalizaci řádu, srov. LE GOFF, J., c. d., s. 135–136 a LAWRENCE, H., c. d., s. 248–249.

¹⁴⁹ Roku 1221 František představil první řeholi zvanou *Regula Prima*, ale na nátlak církve ji musel přepracovat. Roku 1223 byla uvedena druhá řehole, *Regula bullata*, která neodpovídala původnímu pojetí a pro Františka byla těžkým kompromisem, viz FP I., s. 26–57. Srov. CARDINI, F., c. d., s. 171–173 a LE GOFF, c. d., s. 61–63.

¹⁵⁰ Zvláště minorité nebezpečně balancovali na hraně hereze; kvůli sporům o odkaz sv. Františka se řád brzy rozdělil na dvě větve; konventuály a spirituály, kteří byli ovlivněni chiliastickými idejemi Jáchyma z Fiore a upadli do hereze, srov. LE GOFF, c. d., s. 37–39 a LAMBERT, M., c. d., s. 279–281.

¹⁵¹ Mezi nejvýznamnější synody patřil už římský synod z roku 1059, kde papež Mikuláš II. vydal dekret vyhrazující papežskou volbu kardinálům, nebo reformní synody Řehoře VIII. srov. JEDIN, H., c. d., s. 31 a SCHATZ, K., c. d., s. 101–102.

byly uznány jako ekumenické.¹⁵² První lateránský koncil, devátý ekumenický, byl svolán v roce 1123 pod patronací Kalixta II., soustředil se v první řadě na potvrzení Konkordátu wormského a tím ukončil dlouhodobé spory o investituru. Další důležité kánony se týkaly svatokupectví, konkubinátu kněží a laické správy církevního majetku.¹⁵³ Druhý lateránský koncil, který uspořádal papež Inocenc II. v roce 1139 za účelem řešení následků schizmatu, mimo jiné odsoudil také učení Arnolda z Brescie¹⁵⁴ a prohlásil za neplatná manželství kleriků.¹⁵⁵ Třetí lateránský koncil z roku 1179, který už přímo navazoval na odkaz velkých starověkých ekumenických koncilů, byl již zmiňován v předchozích kapitolách. Tyto koncily už byly kvalitativně výše než předchozí papežské synody; řešily nejdůležitější problémy své doby, tvořily církevní jurisdikci a upevňovaly autoritu papeže v čele západního křesťanského společenství. Od Řehoře VII. měli papežové možnost nejen vysvětlovat a interpretovat, ale i tvořit právo a v případě nutnosti předkládat nové dekry. Papežské listy nebo dekry byly zaznamenány jako precedenty, zákony byly také vyhlášovány na synodách nebo později na koncilu.¹⁵⁶ Role papeže při konání koncilu byla v této době naprosto klíčová. Ostatní církevní představitelé měli pouze poradní hlas a papež jejich názor mohl, ale nemusel vzít v úvahu a konečné slovo měl vždy on. Úkolem koncilu bylo jeho rozhodnutí potvrdit a dále rozšířit mezi křesťanstvo.¹⁵⁷

Čtvrtý lateránský koncil, dvanáctý ekumenický, navazoval na práci předchozích koncilů, ale svým významem je v mnohém překonal. Jednalo se o jeden z nejvýznamnějších, ne-li přímo nejvýznamnější koncil středověku, který se stal vzorem pro konání dalších koncilů 13. a 14. století. Shromáždění bylo dlouhou dobu pečlivě připravováno a hlavní přípravné práce předcházející koncilu zajišťovali převážně lidé z okruhu pařížské univerzity, kde Inocenc studoval. Jednalo se hlavně o bývalého Inocencova spolužáka Roberta z Coursonu, kterého v roce 1212 jmenoval kardinálem a přizval ke spolupráci do římské kurie, odkud byl vyslán do Francie. Tento muž prováděl nábor pro křížovou výpravu a také předsedal několika koncilům ve Francii v letech 1213–1214. Později se přesunul na jih, kde například pracoval na přípravě již zmiňovaného koncilu v Montpellier v roce 1215. Tato shromáždění předem

¹⁵² Poslední v pořadí osmý ekumenický koncil se konal v Cařihradě v letech 869–870 a řešilo se tam Fotiovo schizma; je uznán jako ekumenický katolickou, nikoliv však řeckou církví viz JEDIN, H., c. d., s. 29.

¹⁵³ Více o Prvním lateránském koncilu srov. BECKUM, L. R., *The Four Lateran Council of 1215*, Lexington Kentucky, 2005, s. 65–68; JEDIN, H., c. d., s. 32–33 a GELMI, J., c. d., s. 106–107.

¹⁵⁴ Arnold z Brescie viz LAMBERT, M., c. d., s. 85–87.

¹⁵⁵ Podrobnosti o Druhém lateránském koncilu srov. BECKUM, L. R., c. d., s. 68–73; JEDIN, H., c. d., s. 33–34 a GELMI, J., c. d., s. 108–109.

¹⁵⁶ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 101 a MUNDY, J. H., c. d., s. 225.

¹⁵⁷ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 95 a BECKUM, L. R., c. d., s. 120.

projednávala některé záležitosti uzavírající se později na lateránském koncilu, hlavně ohledně hereze a církevní disciplíny. Mnoho dekretů, které Robert připravil, bylo později zapracováno do kánonů Čtvrtého lateránského koncilu, což svědčí o jeho velkém vlivu na papeže.¹⁵⁸

V dubnu 1213 Inocenc svolal bulou *Vinenam Domini* „podle způsobů starých Otců“¹⁵⁹ v duchu velkých starověkých koncílů do Říma východní i západní biskupy, představitele velkých mnišských řádů a katedrálních kapitul i křesťanské vládcy. Jednalo se o dosud největší církevní shromáždění v historii křesťanstva. Jen arcibiskupů a biskupů se sjelo přes 400 a množství opatů se odhaduje na více než 800; dále se do Říma dostavilo velké množství velvyslanců vládců ze všech koutů Evropy. Toto shromáždění bylo prvním středověkým koncilem, kam byli dohromady sezváni klerici i laici; světské osoby však byli pouhými svědky jednání, nikoliv aktivními účastníky. Koncil byl slavnostně zahájen 11. listopadu 1215 mší celebrowanou samotným papežem, kde byli přítomni pouze kardinálové, arcibiskupové a biskupové.¹⁶⁰ Hlavním tématem reformního koncilu byla církevní reforma a křížová výprava, která byla vyhlášena na 1. června 1217.¹⁶¹ Jednalo se pouze ve třech zasedáních, 11., 20. a 30. listopadu, ale protože akta byla velmi dobře připravena předem, výsledkem bylo 71. kánonů.¹⁶² Inocenc byl prvním papežem, který založil systematickou ochranu záznamů a registry, do kterých úředníci kuriepořizovali kopie papežských písemností. Bohužel se nezachovaly písemné záznamy o pracovním jednání koncilu, protože velká část archivu Inocence III. padla za oběť napoleonským válkám.¹⁶³

Pro lepší přehled můžeme kánony koncilu rozdělit podle Lindy Ray Beckum do několika skupin. Kánony 1.–5. zahrnovaly vyznání víry (krédo), odsouzení hereze, vztah s řeckou ortodoxní církví a vyhlášení primátu římského biskupa. Největší množství kánonů od 6. do 66. se zabývalo praktickými záležitostmi církevní reformy. Z toho kánony 6.–13. řešily církevní disciplínu, kánony 14.–22. se zabývaly morálkou kněží, kánony 23.–32. biskupskými volbami a správou beneficií, církevní poplatky se přesně vymezovaly v kánonech 33.–34., kánony 35.–49. určovaly způsob oblékání duchovních, záležitosti manželství řešily kánony

¹⁵⁸ Působení Roberta z Coursonu srov. MOORE, J. C., c. d., s. 220–227 a BECKUM, L. R., c. d., s. 124–126.

¹⁵⁹ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 95–96; MOORE J. C., c. d., s. 207 a JEDIN, H., c. d., s. 37.

¹⁶⁰ Viz SAYERS, J., c. d., s. 100.

¹⁶¹ Po neblahé zkušenosti s poslední křížovou výpravou se měla vedení ujmout sama církev, srov. RENDINA, C., c. d., s. 335–336 a TYERMAN, CH., c. d., s. 597.

¹⁶² Kánony Čtvrtého lateránského koncilu v latinském a německém jazyce, viz WOHLMUTH, J. (ed.), c. d., 227–271. Uvedeno je 71 kánonů, poslední se týká křížové výpravy, ale většina literatury uvádí jejich počet na 70; srov. BECKUM, L. R., c. d., s. 126–127.

¹⁶³ Viz MOORE, J. C., c. d., s. 228.

50.–52., kánony 53.–61. se zabývaly desátky, kánon 62. relikviemi a kánony 63.–66. simonií. Nakonec kánony 67.–70. pojednávaly o Židech; zakazovaly jim vycházet během velikonočního týdne a přikazovaly jim nosit zvláštní oděvy, což platilo i pro muslimy.¹⁶⁴ Mezi nejvýznamnější kánony, které se netýkaly boje proti herezi, patří kánon číslo 6., který nařizoval pořádat provinciální synody, které mají dohlížet na provádění reformních dekretů. S tím jim mají pomáhat i generální kapituly řádů (12. kánon); církev tím měla reformovat sama sebe zevnitř. Rovněž byly nařízeny pravidelné vizitace opatství. Biskupové měli pečovat o kázání v mateřské řeči věřících a zajistit vhodné kazatele a zpovědníky u katedrál (kánon 9. a 10.). Sedisvakance v diecézi neměla trvat déle než tři měsíce (kánon 23.) a bylo odsouzena kumulace úřadů.¹⁶⁵ Inocencovi se naopak nepodařilo prosadit finanční zajištění aparátu kurie pravidelnými finančními příspěvky celé církve, což ve 14. století vedlo k neblahé praxi výběru různých tax a daní, která měla velmi negativní vliv na vztah mezi církví a laiky.¹⁶⁶

Záležitosti týkající se hereze patřily k dalšímu významnému okruhu projednávaných otázek. Už důležitý první kánon, který obsahoval vyznání víry, směřoval proti kacírům, i když zde nebyli přímo jmenováni. Formoval se na základě střetu s Berengarem z Tours¹⁶⁷ a poprvé zde byl použit termín transsubstanciacie pro předpodstatnění v eucharistii; učení o eucharistii bylo ustanoveno jako dogma. V 2. kánonu byla odsouzena nauka kalábrijského opata a mystika Jáchyma z Fiore a jeho Florentská kongregace. Zavrženo bylo především proroctví o rovnostářském třetím věku lidského pokolení, kdy život společnosti bude zbaven hierarchie církve i státu.¹⁶⁸ Dosud platný je kánon 21., podle kterého byl každý křesťan povinován alespoň jednou ročně absolvovat zpověď a přijímání, což mimo jiné mělo pomoci při identifikaci heretiků. Nejdůležitějším opatřením proti herezi byl 3. kánon, kde bylo mimo jiné uvedeno: [...] „*Všichni odsouzení kacíři musí být odevzdáni světské moci nebo jejím představitelům k náležitému potrestání.*“ [...] V případě, že světský vládce, jehož církev varovala a na němž požadovala, aby učinil opatření proti kacírům, neprojeví patřičnou snahu o očištění svých panství od této kacířské nákazy, bude metropolitou nebo jeho zástupcem vyobcován z církve. Jestliže se za rok nenapraví, bude o něm podáno hlášení vládnoucímu papeži za tím účelem, aby mohl zbavit jeho poddané závislosti na něm a vyhlásit jeho

¹⁶⁴ Viz BECKUM, L. R., c. d., s. 126–127.

¹⁶⁵ Srov. JEDIN, H., c. d., s. 37–38 a GELMI, J., c. d., s. 188.

¹⁶⁶ Viz JEDIN, H., c. d., s. 38.

¹⁶⁷ Učení Berengara z Toursu srov. FRANZEN, A., c. d., s. 155 a SEIBT, c. d., s. 169.

¹⁶⁸ Podstata učení Jáchyma z Fiore a jeho východiska srov. BECKUM, L. R., c. d., s. 109–118; RENDINA, C., c. d., s. 335 a GELMI, J., c. d., s. 118.

pozemky za přístupné pravověrným katolíkům, kteří se jich po vyhnání kacířů mohou zmocnit, a tak na nich obnovit neposkvrněnou víru.“ [...] ¹⁶⁹ Tímto kánonem byl dán právní základ pozdějšímu ustanovení inkvizice.¹⁷⁰

Jak již bylo řečeno, na jednání lateránského koncilu přijel také Dominik se svým biskupem, aby dosáhl uznání Řádu bratří kazatelů. Bez problémů jim bylo vydáno potvrzení majetku v Prouille, ale se schválením Inocenc z několika důvodů váhal, přestože si dobře uvědomoval důležitost Dominikova počínu v boji proti katarské herezi. Byla to jednak nezvyklost a novost kroku biskupa Fulka, který svěřil do rukou řádu kázání náležící *ex professo* do pravomoci biskupů; kanonické právo navíc mnichům službu v chrámech zakazovalo.¹⁷¹ Ještě závažnější překážkou však byl kánon 13. přijatý na lateránském koncilu, který zakazoval zakládat nové řády. Mimo jiné se v něm uvádí: „Aby příliš velká různorodost náboženských institutů nevnášela do Boží církve těžký chaos, přísně zapovídáme každému, ať by to byl kdokoliv, vymýšlet nová náboženská společenství. Kdo se chce připojit k řeholnímu životu, ať si vybere schválený řád. Právě tak ten, kdo chce založit klášter, ať si zvolí řeholi a stanovy schváleného řádu.“ ¹⁷² Papež proto Dominikovi navrhl, aby si vybral již založenou a schválenou řeholi. Dominik se vrátil do Toulouse, kde projednal celou záležitost se svými bratry a jako nejvhodnější pro řád byla vybrána Řehole svatého Augustina. Bylo to logické řešení; k této řeholi kanovníků Dominik dosud sám patřil a navíc její poněkud volnější pravidla umožňovala vypracovat řádová statuta na míru specifické činnosti bratří kazatelů.¹⁷³ Odlišná situace vznikla u minoritů; František obdržel ústní svolení papeže pro svou činnost již v letech 1209-10, proto se necítil být vázán podmínkami lateránského koncilu. Jane Sayersová píše, že ohledně této záležitosti se zřejmě ještě v zákulisí koncilu jednalo. Bez všech pochyb se vůči papežovu postoji k žebravým řádům vytvořila v církvi silná opozice hlavně mezi představiteli starých řádů, benediktýnského, augustiniánského a cisterciáckého, kteří vyvíjeli na Inocence

¹⁶⁹ *Damnati vero saecularibus potestatibus praesentibus aut eorum balivis relinquuntur, animadversione debita puniendi ... Si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab hac haeretica foeditate, per metropolitanam et ceteros comprovinciales episcopos excommunicationis vinulo innodetur; et si satisfacere contempserit infra annum, significetur hoc summo pontifici, ut extunc ipse vassallos ab eius fidelitate denunciaret absolutos et terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis haeticis sine ulla contradictione possideant et in fidei puritate conservent...* viz WOHLMUTH, J., c. d., s. 233–235. Překlad převzat z knihy GRIGULEVIČ, I. R., *Dějiny inkvizice*, Praha 1973, s. 75–76.

¹⁷⁰ Srov. FRANZEN, A., c. d., s. 151 a GRIGULEVIČ, I. R., c. d., s. 75–77.

¹⁷¹ Viz LAWRENCE, H., c. d., s. 251.

¹⁷² *Ne nimia religionum diversitas gravem in ecclesia Dei confusionem inducat, sed quicumque voluerit ad religionem converti, unam de approbatis assumat...* viz WOHLMUTH, J., c. d., s. 242. Překlad převzat z knihy LOHRUM, M., *Dominik*, Praha 1999, s. 35.

¹⁷³ Srov. TUGWELL, S., c. d., s. 24–27 a LAWRENCE, H., c. d., s. 252.

velký tlak.¹⁷⁴ Každopádně i František byl nucen v příštích letech dát pod církevním vedením svému společenství pevnější strukturu; definitivní podoba řehole minoritů byla schválena až v roce 1223.

Nedílnou součástí koncilu byla i politická jednání. Především byly definitivně ukončeny spory o říšský trůn a Fridrich II., Inocencův chráněnc, byl potvrzen jako vládce Svaté říše římské.¹⁷⁵ Byla také odsouzena Magna charta z roku 1215, kterou si angličtí baroni vymohli na oslabeném králi Janu Bezzemkovi.¹⁷⁶ Na koncilu dále pokračovala jednání týkající se zemí, které byly na koncilu v Montpellier prozatímně zabaveny hraběti Raimundovi z Toulouse a svěřeny pod dočasnou správu Šimona z Montfortu. Hrabě Raimund byl povolán do Říma, aby se zde obhájil; přijel i se svým synem a skupinou dalších šlechticů, kteří byli stejně jako on postiženi okupací svých statků. Rokování bylo složité a bouřlivé. Na koncilu byl přítomen také papežský legát Arnaud Amaury, nyní arcibiskup narbonský, a hrabě Raimund v tomto svém dosud zapřísáhlém nepříteli našel nečekaného spojence. Arnaud nemohl Šimonovi odpustit, že nechal přes jeho protesty zbořit hradby města Narbonnu,¹⁷⁷ a přemlouval papeže, aby byla zachována alespoň dědická práva stejnojmenného Raimundova syna. Pozice Šimona z Montfortu zase hájili biskupové z jihu v čele s Fulkem z Toulouse a vyvíjeli tlak na to, aby se Montfort stal pánem okupovaných zemí natrvalo. Mluvčím skupiny šlechticů z jihu Francie se stal obratný diskutér hrabě z Foix, který poukazoval na fakt, že statky jim byli zabaveny neoprávněně a na základě nepodložených obvinění. Inocenc sám měl vůči Šimonovi z Montfortovi silné výhrady a byl si dobře vědom, že zabavení statků Raimunda z Toulouse i některých dalších pánů není právně zcela bez vad. Po letech neúspěšného boje a množství prolité krve si však dost dobře nemohl dovolit, aby všechno úsilí a utrpení přišlo nazmar.¹⁷⁸ Rozhodl se proto přiklonit Šimonovi z Montfortu celé toulouské panství dobyté křižáky, s jedinou výjimkou dosud nedobyté Provence, kterou měl dostat v dospělosti Raimundův syn. Sám hrabě byl odbyt ročním důchodem 400 marek, pokud ovšem bude poslouchat církev. Ústupek učinil papež v případě hraběte z Foix, který si svou houževnatou obhajobou vysloužil navrácení svého území.¹⁷⁹ Šimonovi z Montfortu se konečně splnilo jeho toužebné přání a stal se hrabětem z Toulouse, štěstí mu to však

¹⁷⁴ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 99.

¹⁷⁵ Císařského titulu se Fridrich dočkal v roce 1220, kdy byl korunován papežem.

¹⁷⁶ Jednalo se o první omezení moci panovníka vůči svým poddaným na základě zákona.

¹⁷⁷ Srov. PVC s. 250–252 a TYERMAN, CH., c. d., s. 579–580.

¹⁷⁸ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 99.

¹⁷⁹ Srov. PVC, Appendix Papal correspondence, s. 311–312 a TYERMAN, CH., c. d., s. 590.

nepřineslo. Jak již bylo popsáno, celá anabáze nebyla zdaleka u konce a Languedok čekala ještě léta těžkých bojů.

Čtvrtý lateránský koncil byl nepochybně vrcholem pontifikátu Inocence III. Nyní byl na vrcholu své moci a mohl se alespoň chvíli těšit z toho, že úspěšně zreformoval církev a potlačil kacíře na jihu Francie. Po ukončení koncilu všechnu svou energii vrhl na přípravu křížové výpravy do Svaté země, která měla být podle ujednání svolána na červen 1217.¹⁸⁰ Po neblahé zkušenosti s organizačně špatně zvládnutou Čtvrtou křížovou výpravou chtěl na přípravu raději dohlédnout sám a na jaře 1216 se vydal na sever Itálie urovnat spory mezi přístavními městy Pisou a Janovem a vyjednat bezproblémové nalodění křižáků. Tuto misi však už nedokončil a v jejím průběhu v Perugii 16. července 1216 zemřel. Byl pohřben v místní katedrále a jeho ostatky byly roku 1890 přeneseny do Říma, kde je papež Lev XIII., který Inocence obdivoval, nechal pochovat v lateránské bazilice.

¹⁸⁰ Pátá křížová výprava proti Egyptu v letech 1217–1221, která nedosáhla žádného úspěchu, byla uskutečněna jeho nástupcem Honoriem III., srov. TYERMAN, CH., c. d., s. 618–639.

5. Závěr

Inocenc III. byl nepochybně jedním z nejvýznamnějších, ne-li přímo nejvýznamnějším středověkým papežem, který ovlivnil směřování církve několik století dopředu. Za jeho pontifikátu se plně podařilo naplnit cíle gregoriánské reformy a papežství se stalo vedoucí silou v Evropě. Stal se ještě ve větší míře než Řehoř VII. zdrojem nejvyšší autority v církvi a byl držitelem *plenitudo potestatis*, jak vyjadřoval i jeho nový titul *Vicarius Christi*.¹⁸¹ Boj proti herezi pojal Inocenc komplexně a řešil nejen následky, ale i příčiny, které vedly k jejímu masivnímu rozšíření. Na rozdíl od svých předchůdců pružně zareagoval na vývoj ve společnosti a dokázal rozeznat, kdo je skutečným kacířem a kdo je schopen fungovat v rámci ortodoxního církevního společenství, a tím přivedl zpět do lůna katolické církve mnoho lidí. Uplatnil svou plnost moci a tyto skupiny podpořil i proti silné opozici v církvi především v řadách již etablovaných starších monastických řádů a středního duchovenstva. Měl rozhodující zásluhu zejména na založení dvou nových žebravých řádů, minoritů a dominikánů, a jejich včlenění do církve.¹⁸² Tím vyřešil palčivý problém s nedostatečnou pastorcí zejména ve městech, kterou do té doby nebylo duchovenstvo schopno zajistit, což představovalo významné preventivní opatření proti kacířům.

Herezi se však Inocenc nerozpakoval vyhlásit ani ozbrojený boj. Vedle tradičních zbraní církve, kterými byly interdikty a exkomunikace, bylo poprvé vyhlášeno křížové tažení proti křesťanskému společenství, podle názoru církve infikovanému hříchem hereze. Přitom se postupovalo s velkou krutostí a bezohledností a krvavý průběh války proti albigenským se Inocencovi často klade za vinu. Vysloveně negativní názor má na papežskou politiku v této záležitosti I. R. Grigulevič. Jeho stanovisko však musíme považovat za extrémní a poplatné okolnostem¹⁸³ a zde je použito pro srovnání, jak lze nekriticky hodnotit některé události při vytržení z historického kontextu a jak nemá vypadat práce historika. Nazývá Inocence fanatickým papežem, jehož legáti s neomezenou plnou mocí terorizovali celé oblasti, a který zahájil hromadné vyhlazování lidí odlišného náboženského vyznání než oficiálního.¹⁸⁴ Naproti tomu A. Franzen z pozice katolického badatele Inocence hájí a tvrdí, že se vůči kacířům choval zpočátku mírně a ohleduplně a že za průběh války nesou odpovědnost

¹⁸¹ Srov. SCHATZ, K., c. d., s. 97–99 a FRANZEN, A., c. d., s. 158.

¹⁸² Během 13. století byly založeny ještě další dva žebravé řády, v roce 1245 karmelitáni a v roce 1256 augustiniáni-poustevníci, z jejichž řad vyšel později Martin Luther, viz SEIBT, F., c. d., s. 175–176.

¹⁸³ Kniha I. R. Griguleviče *Dějiny inkvizice* byla vydána v roce 1970 v SSSR a je psaná pod vlivem komunistické ideologie.

¹⁸⁴ Srov. GRIGULEVIČ, I. R., c. d., s. 69–70.

fanatický legát Arnaud Amaury (Almarici) a Šimon z Montfortu.¹⁸⁵ Ani jeden z nich nemá zcela pravdu.

Inocenc byl předně hlavním iniciátorem a organizátorem celé křížové výpravy proti albigenským, kterou posvětil svou papežskou autoritou. K válce burcoval slovy, která mají k mírumilovnosti daleko a nedělalo mu problém zaštitovat výzvu k boji a násilí jménem boží lásky. Nelze však celou záležitost vytrhnout z kontextu doby. Heretici byli vyvrženci středověké společnosti a nebyly vůči nim brány jakékoliv ohledy. I Franzen uznává, že středověký člověk byl přesvědčen o nutnosti tvrdého přístupu vůči kacířům.¹⁸⁶ Jak sám papež prohlásil, kacíře považoval za horší jak Saracény, a jako k takovým k nim bylo přistupováno. Stejným způsobem uvažoval i křížácký velitel Šimon z Montfortu a papežští legáti. Pokud církev litovala krveprolití a obětí, výhradně se jednalo o katolíky. Tak například za masakr obyvatel Béziers, který byl těžko stravitelný i pro tehdejší společnost a vzbudil všeobecné pobouření, se hleděla katolická strana v očích veřejnosti co nejvíce ospravedlnit. Argumentovala tím, že katolíci dostali možnost spolu se svým biskupem před útokem opustit město. Neučinili tak, a proto za jejich další osud církev již nenesla odpovědnost. Křížáčtí velitelé se navíc bránili, že útok provedli prostí seržanti, kteří se vymkli velení a strhli celé vojsko.¹⁸⁷ Z toho lze vyvodit dvě věci: soudržnost místních obyvatel, kteří bez ohledu na víru správně vnímali křížácké vojsko jako kořistící dobyvatele, a neschopnost odpovědných činitelů celý tento proces uřídit a zabránit excesům.

Ostatně ani sám Inocenc nedržel otěže pevně v rukou. Základní problém představovala už samotná vzdálenost od centra do periferie; při tehdejších komunikačních možnostech nebyla možnost přímo a dostatečně efektivně ovlivňovat jednotlivé události. Od toho měl papež své legáty, kteří jako prostředníci mezi kurií a místními biskupy byli pověřeni neodchylovat se od vytyčené linie, ale přitom pružně reagovat na situaci a dbát na dodržování práva. Ne vždy se to dařilo. Lze se oprávněně domnívat, že po vraždě Petra z Castelnau dosáhla nenávist mezi legáty a hrabětem Raimundem z Tolouse takového stupně, že prakticky znemožňovala jakoukoliv dohodu a celá situace se kvůli tomu příliš vyhrotila.¹⁸⁸ Dá se jen spekulovat, že kdyby papež měl možnost osobně do konfliktu přímo na místě zasahovat, tak by se mu při

¹⁸⁵ Srov. FRANZEN, A, c. d., s. 159–160.

¹⁸⁶ Tamtéž s. 152.

¹⁸⁷ Viz. PVC, s. 49–51 a 288–293.

¹⁸⁸ Srov. PVC 44–45 a 87–89 a TYERMAN, CH., c. d., s. 588–589.

jeho proslavených diplomatických schopnostech pravděpodobně podařilo vyjednat kompromis přijatelný pro obě strany.

Inocenc svěřil do rukou svých legátů velké pravomoci, ale někteří z nich provozovali příliš nezávislou politiku. Nebylo to nic nového, podobné problémy lze vysledovat už v průběhu Čtvrté křížové výpravy, kdy se legát Petr z Capuy řídil spíše zájmy Benátčanů a křížáckých velitelů než příkazy papeže. Při albigenské výpravě byla zdokumentována řada stížností nejen místních pánů, ale i duchovenstva, kteří si stěžovali na legáty překračující svůj mandát.¹⁸⁹ Papež však maximálně mírnil excesy; na práci legátů byl závislý průběh křížové výpravy a Inocenc si nemohl dovolit radikální zásahy do jejich kompetencí. Ještě větší problém byl s křížáckými bojovníky, kteří dychtili ukořistit co nejvíce území, aniž by příliš zkoumali pravověrnost všech obyvatel. To byl zase přímý důsledek benefitů slíbených křížákům papežem při verbování; hlavně možnost ponechat si dobyté území představovala velké lákadlo. Spojení motivu křížové výpravy, boje proti herezi a politických a mocenských zájmů šlechty zapříčinilo krvavý a dlouhý průběh celého konfliktu. Způsob, kterým výprava proběhla, byl však zakódován už na jejím počátku v podmínkách, které nastavil Inocenc sám. Papež nedokázal dostatečně účinně kontrolovat jednání svých lidí, zabránit přílišnému násilí a zabezpečit právní pozadí celé akce, které bylo v zásadě řešeno až na Čtvrtém lateránském koncilu. Lateránský koncil završil Inocencovo úsilí i na poli legislativním a 3. kánon poskytl mimo jiné dodatečný právní rámec pro legalizaci záboru půdy okcitánských šlechticů. Jak již bylo zmíněno, při složitém jednání na lateránském koncilu se střetávala řada partikulárních zájmů. Dá se říci, že uznáním majetkových nároků některých šlechticů, jako byl např. hrabě z Foix, a ponecháním části území hraběte Raimunda pod vládou jeho rodu napravil Inocenc alespoň některá pochybení. Zároveň dal jasně najevo, že nestrpí přílišný růst moci velitele křížáků Šimona z Montfortu, což dobře odpovídalo stylu jeho politiky udržování rovnováhy sil mezi jednotlivými vladaři.

Výhradně Inocencovi se dá připsat zásluha na ustanovení mendikantských řádů, čímž do budoucna církve velmi posílila. Zejména dominikáni a později v menší míře i františkáni se stali oporou kurie v boji proti herezi nejen na poli kazatelském, ale bohužel i represivním; I. R. Grigulevič považuje proto Inocence za zakladatele inkvizice.¹⁹⁰ Ta však byla ustanovena až v letech 1233-4, když Řehoř IX. pověřil dominikány dlouhodobě bojem proti herezi. V této

¹⁸⁹ Srov. MOORE, J. C., c. d., s. 223–226.

¹⁹⁰ Viz GRIGULEVIČ, I. R., s. 70

fázi to nebyla jednotná organizace, ale jednalo se o jednotlivé inkviziční tribunály, které byly složeny z dominikánů a později v menší míře z františkánů pod přímou pravomocí papeže. Role episkopální inkvizice tak byla postupně upozaděna.¹⁹¹ Inocence nelze proto považovat přímo za zakladatele inkvizice, nicméně je očividné, že jeho působení proti katarům, akceptace mendikantů a nakonec legislativní kroky proti herezi byly základy, na kterých stavěli jeho následovníci a na kterých inkvizice vyrostla. Anne Brenonová soudí o inkvizici, že v historii represí vůči kacířství představovala právní pokrok. Římské právo zde nahrazovalo právo germánské, které se uchýlovalo k Božímu soudu a zkouškám vodou a rozžhaveným železem.¹⁹² Pozdější vývoj a hrůzné praktiky, které inkvizice používala, nemůžeme proto Inocencovi klást za vinu.¹⁹³

Výstižné je hodnocení Inocence z pera J. C. Moora, který považuje za nutné posuzovat jeho osobnost z několika úhlů pohledu. Během svého pontifikátu Inocenc upevnil papežskou moc nad křesťanskou společností a podařilo se reformovat morálku duchovenstva i laiků, ale mezi těmito dvěma skupinami ve společnosti se také vytvořila propast. V budoucnu to vedlo k přílišnému uplatňování dominance církve nad laiky a následně ke krizi, což probudilo ideu oddělení církve a státu.¹⁹⁴ Jane Sayersová přirovnává Inocencův boj proti heretikům k imperiální politice ve stylu Jindřicha VI. za jednotné křesťanstvo. Mimo jiné také připomíná jeho zásluhu na vývoji kanonického práva a Inocencův pontifikát považuje za dobu, kdy se začala prosazovat autorita oficiálních papežských sbírek kanonického práva nad soukromými sbírkami.¹⁹⁵

Z dnešního úhlu pohledu jsme na rozpacích hodnotit křížovou výpravou proti albigenským jako úspěšnou, tato válka je pro nás příliš krutá a krvavá. Litujeme rozvrácení a zániku unikátní okcitánské kultury a přílišných ztrát na životě místních obyvatel. Středověk na to takto nepohlížel. Cílů výpravy bylo dosaženo, i když v delším časovém horizontu a s většími obětmi, než se původně předpokládalo. Z hlediska kurie to lze považovat za úspěch. Ještě větší prospěch než katolická církev měla z výsledků války dynastie Kapetovců, největší opora papežské politiky ve 13. století. Francouzským králům se podařilo sjednotit sever a jih země

¹⁹¹ Srov. GIVEN, J. B., *Inkvizice a středověká společnost: Moc, kázeň a odpor v Languedocu*, Neratovice 2008, s. 32 a LAMBERT, M., c. d., s. 148.

¹⁹² Viz BRENONOVÁ, A., c. d., s. 141 a 145.

¹⁹³ Jako přelom ve vývoji inkvizice můžeme považovat pontifikát papeže Inocence IV., který bulou *Ad exstirpandam* roku 1252 zavedl praxi mučení do inkvizičních výslechů, viz GELMI, J., c. d., s. 122.

¹⁹⁴ Srov. MOORE, J. C., c. d., s. 289–291.

¹⁹⁵ Srov. SAYERS, J., c. d., s. 162 a 194–195.

v jeden silný stát a to znamenalo velké posílení vlivu Francie, která se však počátku 14. století obrátila proti samotnému papeži.¹⁹⁶ Jako Inocencův zřetelný neúspěch lze naopak vyhodnotit čtvrtou křížovou výpravu, v průběhu které nebyly respektovány jeho příkazy a celý podnik se výrazně odchýlil od linie vytýčené papežem. Nicméně všichni badatelé zabývající se osobností Inocence III., ať už akcentují jakoukoliv stránku jeho pontifikátu, se shodují na mimořádném významu tohoto muže. Patřil mezi velké osobnosti, které měly v dějinách rozhodující význam pro další vývoj společnosti.

¹⁹⁶ Konflikt mezi francouzským králem Filipem Sličným a papežem Bonifácem VIII. srov. GELMI, J., c. d., s. 130–132 a RENDINA, C., c. d., s. 382–390.

Papežství v době pontifikátu Inocence III.: boj proti herezi a nástup mendikantských řádů

Dita Rusová

Résumé

Inocenc III. je považován za nejvýznamnějšího papeže vrcholného středověku. Jedním z primárních cílů jeho pontifikátu byl boj proti herezi, který Inocenc pojal systematicky a komplexně. Vedle vyhlášení křížové výpravy proti kacířům, známé jako válka proti albigenským, se mu podařilo do lůna církve přivést zpět i část příslušníků hnutí chudých, které necitlivý přístup jeho předchůdců zatlačil do hereze, zejména se jednalo o humiliáty a Kkatolické chudé.“ Jeho výhradní zásluhou byla rovněž institucionalizace dvou nových mendikantských řádů, dominikánů a minoritů. Tento krok do značné míry znamenal účinnou prevenci proti působení heretiků na široké lidové vrstvy. Nové řády se úspěšně ujaly pastorece zejména ve městech a dominikáni byli do budoucna pověřeni působením proti kacířům nejen na poli kazatelském, ale i represivním. Opatření proti herezi byla právně ukotvena na Čtvrtém lateránském koncilu, zejména v 3. kánonu, který mimo jiné nařizoval světským pánům aktivně kacíře vyhledávat a trestat pod pohrůžkou konfiskace území. Tento kánon se stal základem, na němž byla posléze vybudována inkvizice. Ačkoliv nám některé Inocencovy kroky z dnešního úhlu pohledu připadají příliš tvrdé, zejména se to týká krvavého průběhu války proti katarům, lze hodnotit jeho pontifikát jako úspěšný. Povedlo se mu zamezit šíření hereze, úspěšně zreformovat církev a upevnit její vedoucí postavení v rámci západního křesťanského světa.

The papacy during the Pontificate of Innocent III.: The fight against Heresy and the Coming of the Mendicant Orders

Dita Rusová

Summary

Innocent III is considered to be the most important pope of The Middle Ages. One of the primary targets of his pontificate was the fight against heresy, which Innocent approached methodically. Together with the declaration of the Crusade against heretics, which is known as The Albigensian Crusade, he was successful in returning some members of the movement of poverty to the official Church, especially the Humiliati and the “Poor Catholics.” Only his achievement was the integration of the two new Mendicant Orders, Franciscans and Dominicans to the official Church. New Orders were successful in preaching in the towns and they counted for effective prevention against actions of the heretics. Dominicans were also authorized in repression against heretics in the future. The necessary measures against heresy were incorporated in The Fourth Lateran Council. Especially the third canon, which besides other things ordered the noblemen to search for the heretics and to punish them under threat of confiscation of their lands. This canon was the legal basis for establishing of inquisition. Although some of Innocent’s actions we can consider to be too hard, especially it is concerning the bloody war against the Cathars, we can pronounce, that he was successful in his career. He stopped the spreading of heresy, reformed the Church and strengthened the leading position of the Church as the head of the western uniform Christendom.

Seznam použité literatury:

Prameny:

- FRACHET, G., *Životy bratří*, Praha 2004.
- Františkánské prameny I.*, Olomouc 2001.
- Františkánské prameny III.*, Uherské Hradiště 2008.
- HROCHOVÁ, V., *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, Praha 1982.
- PETER OF LES VAUX-DE-CERNAY'S *Historia Albigensis: the History of the Albigensian Crusade*, Trans. W. A. Sibly and M. D. Sibly, Woodbridge 1998.
- Wohlmuth, J., (ed.), *Dekrete der ökumenischen Konzilien: Konzilium des Mittelalters: vom ersten Laterankonzil (1123) bis zum Fünften Laterankonzil*, Paderborn 2000.
- POWELL, J., *The deeds of the Pope Inocentii*, Washington 2004. (do angličtiny přeložený pramen *Gesta Inocentii*)
- TUGWELL, S. (ed.), *Early Dominicans Selected Writings*, New York 1982.

Odborná literatura:

- BECKUM L. R., *The Fourth Lateran Council of 1215*, Lexington 2005.
- BRENONOVÁ, A., *Kataři: život a smrt jedné křesťanské církve*, Praha 2001.
- BRIDGE, A., *Křížové výpravy*, Praha 1995.
- CARDINI, F., *František z Assisi*, Praha 1998.
- CARTIER, J. P., *Válka proti albigenským*, Praha 1979.
- DRŠKA V.; PICKOVÁ, D., *Dějiny středověké Evropy*, Praha 2004.
- DUBY, G., *Neděle u Bouvines 27. července 1214*, Praha 1997.
- FRANZEN, A., *Malé církevní dějiny*, Praha 1992.
- GELMI, J., *Papežové: od svatého Petra po Jana Pavla II.*, Praha 1994.
- GIVEN, J. B., *Inkvizice a středověká společnost: moc, kázeň a odpor v Languedocu*, Neratovice 2008.
- GRIGULEVIČ, I. R., *Dějiny inkvizice*, Praha 1973.
- HEER, F., *Evropské duchovní dějiny*, Praha 2000.
- HROCHOVI, V. a M., *Křižáci ve Svaté zemi*, Praha 1996.

- JEDIN, H., *Malé dějiny koncilů*, Praha 1990.
- KOVAŘÍK, J., *Rytířská krev: rytířské bitvy a osudy II. 1208–1346*, Praha 2006.
- LAMBERT, M., *Středověká hereze*, Praha 2000.
- LAWRENCE, H., *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001.
- LE GOFF, J., *Svatý František z Assisi*, Praha 1999.
- LE GOFF, *Intelektuálové ve středověku*, Praha 1999.
- LOHRUM, M., *Svatý Dominik*, Praha 1999.
- MAUROIS, A., *Dějiny Anglie*, Praha 1993.
- MOLNÁR, A., *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*, Praha 1991.
- MOORE, J. C., *Pope Innocent III: to Root up and to Plant*, Leiden 2003.
- MORRIS, J., *The Venetian Empire*, London 1980.
- MUNDY, J., *Evropa vrcholného středověku*, Praha 2008.
- NICOLLE, D., *Konstantinopol 1453*, Praha 2009.
- OPPL, F., *Fridrich Barbarossa: císař a rytíř*, Praha 2000.
- RAPP, F., *Svatá říše římská národa německého: od Oty velikého po Karla V.*, Praha 2007.
- RENDINA, C., *Příběhy papežů: dějiny a tajemství*, Praha 2005.
- SEIBT, F., *Lesk a bída středověku*, Praha 2000.
- SAYERS, J., *Innocent III Leader of Europe, 1198– 1216*, London 1994.
- SEIBT, F., *Lesk a bída středověku*, Praha 2000.
- SCHATZ, K., *Dějiny papežského primátu*, Brno 2002.
- STEMBERGER, G. a kol., *2000 let křesťanství*, Kostelní Vydří 1999.
- TUGWELL, S., *Svatý Dominik*, Praha 2008.
- TYERMAN, CH., *Svaté války: dějiny křížových výprav*, Praha 2012.
- ZBÍRAL, D., *Největší hereze*, Brno 2007.
- ŽEMLIČKA, J., *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986.

6. Přílohy

6.1. Obrazová příloha

Obr. 1. Inocenc III. na fresce v klášteře Sacro Speco, 13. století, viz Moore, J. C., *Pope Innocent III: to Root up and to Plant*, Leiden 2003, titulní strana obálky.

Obr. 2. Mozaika Inocence III. z původní baziliky sv. Petra v Římě, dnes Biblioteca Apostolica, Vatikán, viz Stemberger, G. a kol., *2000 let křesťanství*, Kostelní Vydří 1999, s. 304.

Obr. 3. Sen papeže Inocence III., freska z cyklu sv. Františka od Giotta, kostel S. Francesco v Assisi, viz STEMBERGER, G. a kol., c. d., s. 324.

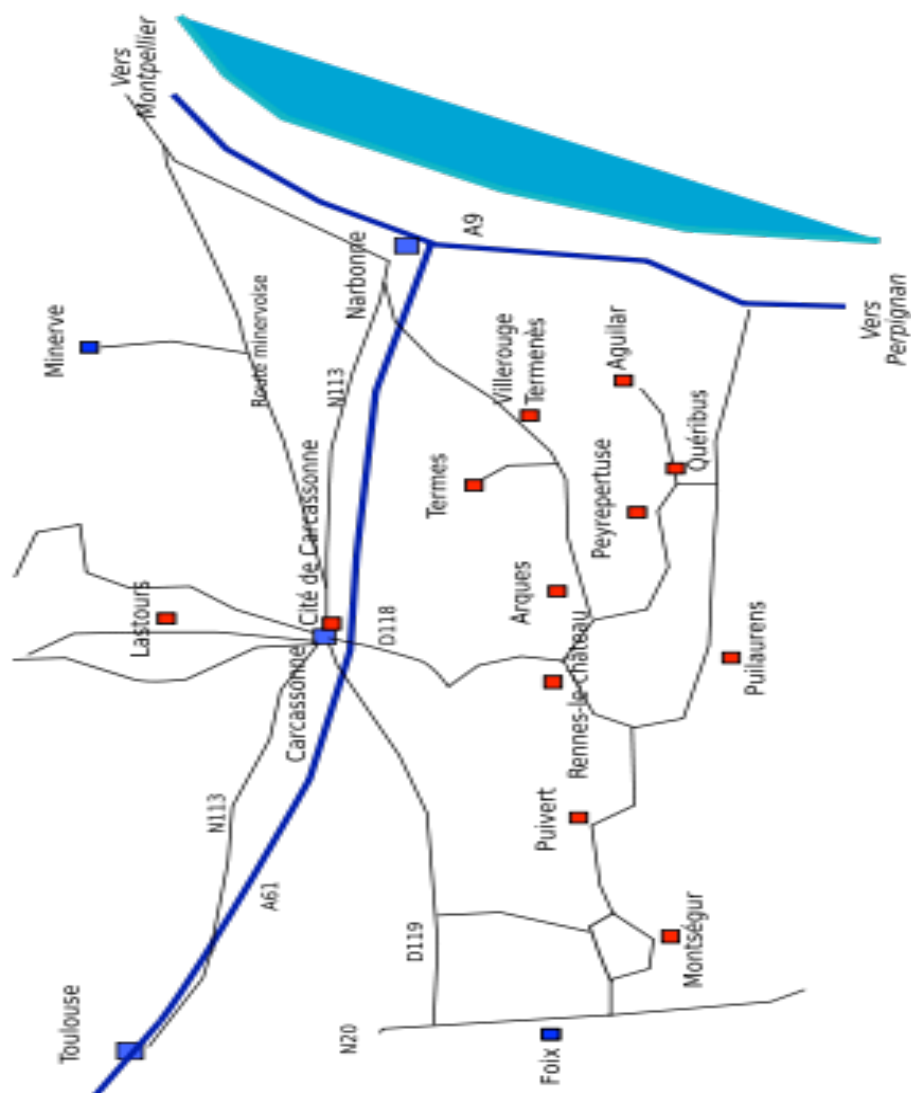
Obr. 4. Sv. František v kapli sv. Řehoře v klášteře S. Benedetto u Subiaca, zřejmě jediný zachovalý portrét vzniklý za Františkova života v roce 1224, viz STEMBERGER, G. a kol., c. d., s. 329.

Obr. 5. Nástěnná malba Poslání a triumf církve, Andrea di Bonaiuto, 14. století. Hlavním tématem je střetnutí dominikánů s heretiky, viz STEMBERGER, G. a kol., c. d., s. 339.

Obr. 6. Mapa katarských hradů [online] Převzato z Wikipedie, otevřené encyklopedie, 22. 02.2006, [cit. 22. 05. 2013] [http://cs.wikipedia.org/wiki/Monts%C3%A9gur_\(hrad\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Monts%C3%A9gur_(hrad))

Obr. 7. Hrad Montségur [online] Převzato z Wikipedie, otevřené encyklopedie, 26. 12. 2006, [cit. 22. 05. 2013] [http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Montsegur_\(1\).jpg](http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Montsegur_(1).jpg)]

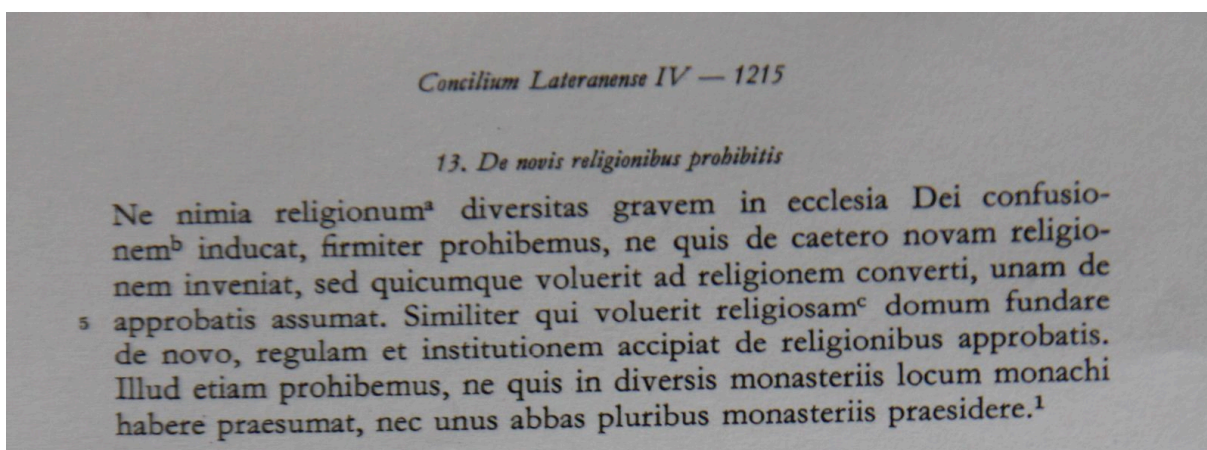

Obr. 8. Carcassone [online] Převzato z Wikipedie, otevřené encyklopedie, 13. 02. 2008, [cit. 22.05. 2013] <http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Carcassonne-vignes.jpg>]

6.2. Texty

Text 1. Kánon 13. Čtvrtého lateránského koncilu, který zakazuje zakládání nových řádů viz Wohlmuth, J., (ed.), *Konzilium des Mittelalters: vom ersten Laterankonzil (1123) bis zum Fünften Laterankonzil*, Paderborn 2000, s. 242.

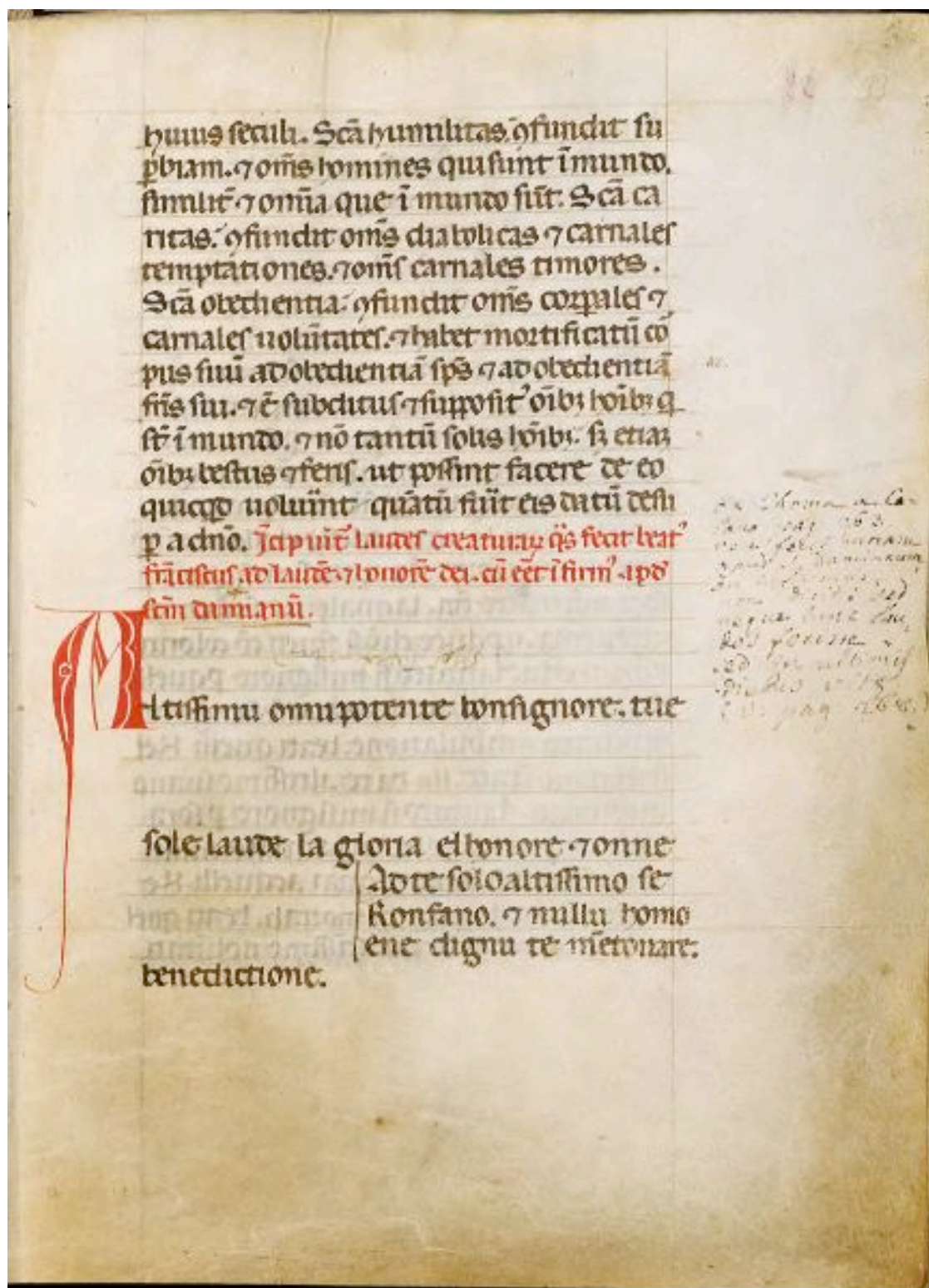
„ Aby příliš velká různost náboženských institutů nevnášela do Boží církve těžký chaos, přísně zapovídáme každému, ať by to byl kdokoliv, vymýšlet nová náboženská společenství. Kdo se chce připojit k řeholnímu životu, ať si vybere schválený řád. Právě tak ten, kdo chce založit klášter, ať si zvolí řeholi a stanovy schváleného řádu.“¹⁹⁷

¹⁹⁷ Překlad viz LOHRUM, M., *Dominik*, Praha 1999, s. 35.

Text 2. František z Assisi, *Píseň bratra Slunce* na originální listině, knihovna kláštera sv.

Františka v Assisi, foto Stefan Diller [online] Převzato z Wikipedie, otevřené encyklopedie, 12.08.2011 [cit. 22.05. 2013]

http://it.wikipedia.org/w/index.php?title=File%3ACantico_delle_Creature.djvu&page=3]

Laudato se misignore cū tuete le tue crea-
ture. sicut al mte messor lo frē sole. loqua-
le iorno et allumini noi p loi. Et ellu etellu
etadiante cū grante splendore. de te altissi-
mo pura significatōe. Laudato si misignore
p sora luna ele stelle. in celu lai formate
clante et priose et belle. Laudato si misigre
p frē ueto et p aere et nubilo et sereno et omne
tēpo. p loquale ale tue creature tu susten-
tāto. Laudato si misignore p sora aqua. la
quale emulto utile et huile et priosa et casta.
Laudato si misignore p frē focu. p loquale
emallumini la nocte. et dello etello et iocūto
et robustoso et forte. Laudato si misignore p
sora mā matre tua. laquale ne sustenta
et gouerna. et pduce diuisi fructi cō colori
flor et herba. Laudato si misignore p quelli
Re et donano p lo tuo amore. et sostengo in
firmicate et tribulatione. beati quelli Re
sosterrano i pace. Ha da te altissimo firano
incoronati. Laudato si misignore p sora
nostra morte corpale. da laquale nullu
hō uenire possappare. quai acquelli Re
morano ne le peccata mortali. beati quel
li et trouarane le tue scissime uolūtati

Et la morte secūta nol fāta male. Lau-
date et bñdicete in ignore et regnate
et seruate h cū grande humilitate.

*Incipiunt laudes quas ordinavit beatissi-
mus pat n'r franciscus. et dicebat ipas ad
om's horas diei et noctis. et an offitū leate
manē iurgius. sic incipiens.*

Scīssime pat n'r qui es in celis et c. cū gl'a. *temo*
es. scs. scs dñs d's oīps qui ē. *Chicatur laudes.*

et qui erat et qui ueturus ē. l. et in. eū in secula.

Dignus es dñe d's n'r accipe laudē. gl'am et
honore et bñdictēm. laudem et sup. eū i secl'a.

Dignus ē qui cōfusus ē accipe uirtutē et diui-
nitatē et sapientiā et fortitudinē et honores

et gl'am et bñdictēm. laudem et c. Bñdicamus

patre et filiū cum scō spū. laudem et c. Bñdici-

te omīa opa dñi dño. laudem et c. Laudes

dicite deo n'rō om's fui eius. et qui timetis

teum pusilli et magni. laudem et c. *Om's*

creatura que i celo ē et sup t'ram. et sub t'ram

et mare et q' in eo sunt. laudem et c. *Gl'a*

patri et fili. et sc's. laudem et c. Sic erat et c. laude-

m. et c. *oratio.* **O**mīps. scīssime. altissime et

summe d's. omīe bonū. sumū bonū. totū bonū.

qui solus es bonus. et redamū cōm laudem

Ty nejvyšší, všemocný,
dobrý Pane,
Tobě buď chvála, sláva i čest
i všechno dobrořečení,
Tobě jedinému patří, Nejvyšší,
a žádný člověk není hoden
Tebe jmenovat.

Chválen buď, můj Pane,
všemi svými tvory,
obzvláště mým pánem velkým
bratrem sluncem,
který je den a dává nám světlo.
Je krásný a září velkým jasem,
vždyť je, Nejvyšší, Tvým
obrazem.

Chválen buď, můj Pane,
sestrou lunou a hvězdami,
na nebi si je stvořil,
jasné, drahocenné a krásné.

Chválen buď, můj Pane,
bratrem větrem a vzduchem,
zamračeným, jasným
a vůbec veškerým počasím,
kterým živíš své tvory.

Chválen buď, můj Pane,
sestrou vodou,
která je tak potřebná,
pokorná, cenná a čistá.

Chválen buď, můj pane
bratrem ohněm,
kterým prosvětluješ noc
a on je krásný, příjemný,
mocný a silný.

Chválen buď, můj Pane,
sestrou naší, matkou zemí,
která nás živí a slouží nám,
a rodí rozličné plody,
přepestré květy a zeleň.

Chválen buď, můj Pane,
Těmi, kdo odpouštějí,
pro lásku k Tobě
a snášejí nemoc a soužení.
Blažení ti, kdo je snesou v pokoji,
neboť Tebou, Nejvyšší,
budou korunováni.

Chválen buď, můj Pane,
sestrou naší tělesnou smrtí,
které nikdo z živých neunikne.
Běda těm, kdo umřou
ve smrtelném hříchu.
Blažení ti, kdo budou shledáni
v Tvé přesvaté vůli,
neboť jim druhá smrt neublíží.

Chvalte a velebte mého Pána,
děkujte a služte mu
s pokorou velikou.

¹⁹⁸ Překlad viz STEMBERGER, G. a kol., c. d., s. 329–330.